

Reformationsjubilæet i Danmark 1617.

Af Bjørn Kornerup.

---

1. Som et Mærkeaar i den lutherske Protestantismes Historie fremtræder Aaret 1617, da man højtideligholdt det første Jubilæum for Reformationens Begyndelse. Er det i høj Grad forstaaeligt, at man indgaaende har skildret Reformationsjubelfesterne 1717 og 1817, der hver bærer sit ejendommelige Tidspræg, er der dog ikke mindre Grund til at undersøge den første Mindefests Historie¹.

Som nyere Forskninger, især af Fr. Loofs², har godtgjort, er Tanken om at fejre Mindet om Reformationen, da det første Hundredaar var forløbet efter dens Begyndelse, — som rimeligt er — opstaaet i Reformatorerne gamle By, Wittenberg. Allerede først i April 1617 havde det henværende filosofiske Fakultets Dekan, Professoren i Matematik og Græsk *Erasmus Schmid*, holdt en Tale om Jubilæet, som han formodentlig ikke meget senere udgav som en Forløber for det kirkelige Jubilæum samme Efteraar, og den 22. April indgik det teologiske Fakultet sst. gennem

---

¹) Reformationsjubilæet i Danmark 1717 er skildret af Hans Olrik i Kirkehistoriske Samlinger 4. R. I, 268—94, 1817 af Alexander Rasmussen i »Reformationsjubilæet 1817«, 1917. En tredje Jubelfest — 1736 — er fremstillet af J. Oskar Andersen i »Dansk Kirkeliv«, 1935, S. 13—44.

²) Gottfridus Svevus, Academia Wittebergensis, [1655], Bl. Oo 2 ff. Fr. Loofs i Zeitschrift des Vereins für Kirchengeschichte der Provinz Sachsen, Jahrgang 14, S. 1 ff. (kun ganske enkelte af de af Loofs citerede Skrifter findes i Danmark). Populært er Reformationsjubiléerne skildret i Georg Arndt, Das Reformationsjubelfest in vergangenem Jahrhunderten, Berlin 1917.

Overkonsistoriet i Dresden med et Andragende til Landsherrn i Kursachsen, Hertug *Johann Georg I*, om, at »primus Jubilaeus Lutheranus« maatte blive højtideligt fejret i Wittenberg den 31. Oktober s. A. »med hjertelig Andagt og Taksigelse«. Samtidig udbad Fakultetet sig en Instruktion for, hvordan Festen i Enkeltheder skulde ordnes, og fremhævede Ønskeligheden af, at dette ogsaa blev givet andre Menigheder til Kende. Overkonsistoriet ikke blot anbefalede dette Andragende, men udvidede Planen fra at gælde en lokal Højtidelighed i Wittenberg til at være en almenkirkelig Fest for hele Kursachsen. Johann Georg billigede begge Dele og paalagde Overkonsistoriet at udarbejde den nærmere Instruktion for Festlighederne. Dette skete i en Indstilling af den 11. Juni s. A., som er det grundlæggende Aktstykke for Udformningen af de senere kurfyrstelige Dispositioner vedrørende denne Sag. Indstillingen blev den 18. Juli approberet af Kurfyrsten, der desuden betonedede, at Planen burde meddeles »andre *rene* Teologer«, og at de offentlige Indbydelser til Jubilæet skulde udsendes en Maaned før dette, for at de i Tide kunde komme til Udlandets Kundskab. En Maaned senere — den 12. August — forelaa trykt en vidtløftig »Instruktion og Ordning« for hele Kursachsen¹ baade med Hensyn til den akademiske Højtidelighed (i Wittenberg og Leipzig) og — især — til den samtidige store 3-Dages Kirkefest. I Instruktionsen var ogsaa foreskrevet, hvilke Tekster der skulde prædikkes over. Ikke uden Grund har man senere opholdt sig over Tekstudvalget. Det omfatter blot Tekster fra det gamle Testamente og af det nye kun fra det Skrift, som Luther ikke selv regnede til de vigtigste, Apokalypsen. Tilmed gik man saa vidt, at man fra Øvrighedens Side forordnede, at Apok. 14, 6 skulde fortolkes som gældende Luther og hans Gerning. Til Brug ved Kirkefesten blev der desuden den 1. Oktober anordnet en særlig

¹) Johann Georgs »Instruction und Ordnung«, dateret den 12. August 1617, findes aftrykt hos Svevus, anf. Skrift Bl. Oo 3—Pp v.

Taksigelsesformular (Jubelbøn). Allerede en Maaned tidligere — den 1. September — havde Teologerne i Wittenberg og Leipzig udsendt en Rundskrivelse til alle Teologer i de evangeliske Kirker i Ind- og Udland, en »Epistola invitatoria«, som Indbydelse til Jubilæet.

Den varme Forstaaelse, som Jubilæumsplanen havde fundet hos Kurfyrst Johann Georg, fik stor Betydning for Gennemførelsen af Festlighederne ikke blot i Sachsen, men ogsaa i andre tyske Fyrstendømmer og Stæder, idet Regenter som Hertugerne *Christian* i Celle, *Franz* i Sachsen-Lauenburg og *Adolf Friedrich* i Mecklenburg sluttede sig til Kurfyrsten. Delvis med deres Støtte fejredes der i de lutherske Landskirker 1617 en Række store Mindefester, der blandt andet har efterladt sig blivende Spor i talrige svære Bind, fyldt med Jubeltaler, Jubelprædikener og Jubeldigte¹.

Intetsteds blev Reformationsjubilæet højtideligholdt paa saa mønstergyldig Maade som i *Wittenberg*. Som ovenfor nævnt havde man lang Tid i Forvejen været optaget af at udarbejde de udførlige Instruktioner og Intimationer, og da selve Festdagene indtraf, var der næsten ingen Ende paa Jubelen. Allerede Kl. 5 om Morgenen den 31. Oktober 1617 forsamledes Universitetets Rektor, Magistre og Doktorer tilligemed en Del Studenter i det gamle Augustinerkloster, hvor de under Psalmesang dvælede en Times Tid i Luthers Studereværelse. Herfra vandrede de i Procession til Torvet, hvor Byens Raad sluttede sig til, og derpaa gik de i Fællesskab til Gudstjeneste først i Slotskirken, siden i Sognekirken. Hermed var Optakten givet. Under Delta-gelse fra alle betydeligere Personligheder ved Universitetet og i Kirken sang og prædikede, disputerede og talte man til Luthers Ære samfulde otte Dage i Træk². Fyldt af en lig-

¹) Otto Krabbe, *Aus dem kirchlichen und wissenschaftlichen Leben Rostocks*, 1863, S. 30 ff. *Unschuldige Nachrichten von Alten und Neuen Theologischen Sachen*, 1717, S. 110—25; 1718, S. 631—3.

²) Jvfr. »Orationes Jubileæ tres . . . de reformatione religionis ante

nende Begejstring var ogsaa de Jubeltoner, der andetsteds lod sig høre. I Universitetsbyer, der stod Danmark saa aandeligt nær som f. Eks. *Rostock* og *Jena*, søgte man paa værdig Maade at kappes med Wittenbergerne¹. Overalt lød der haarde Ord om »det papistiske Mørke«, og overalt priestes Guds Forsyn, der paa en saa vidunderlig Maade havde bragt Frelse fra dette Mørke.

Reformationsjubilæet 1617 og den højtstemte Begejstring, som fandt Udløsning derigennem, kan synes at være en Begivenhed af underordnet Betydning. Ikke desto mindre maa det dog siges, at Aaret 1617 er som Seglet paa en teologisk Udvikling, som nu havde naaet sin foreløbige Afslutning. Overalt vender man Blikket tilbage mod Reformationens første Dage, vedgaar Arv og Gæld og lover trofast at ville overlevere de vundne Værdier til den kommende Slægt².

Fremfor alt fik Mindefesterne Betydning for Udformningen af den ortodokse Tids Lutherforstaaelse³. Naar

---

centum annos per B. Lutherum felicissime instituta«, Witt. 1618, og »Christliche, evangelische lutherische Jubel Predigten«, Witt. 1618. Betegnende nok siger den wittenbergske ortodokse Professor Balthasar Meisner i et Brev 1618 til Holger Rosenkrantz (Ny kgl. Saml., 4°, 2660): »Nos concionando, perorando et disputando integram septimanam transigimus.«

¹) Om Jubilæet i Mecklenburg, især i *Rostock*, og de Vanskeligheder, der opstod ved dets Afholdelse, se Etwas von gelehrten Rostockschen Sachen, 1741, S. 663 og Weitere Nachrichten von gelehrten Rostockschen Sachen, 1743, III. Stück, S. 161—3, samt David Franck, Altes- und Neues Mecklenburg XII, 187 f. og G. V. H. Niehenck, Hilaria evangelica Rostochiensia, 1756, S. 8 ff. — Fra *Jena* haves »Verkündigung und Ausschreiben, in welchem vermeldet wird, wann das bevorstehende Jubelfest in den Kirchen des hochlöblichen Fürstenthumbs Weimar sol celebrirt und gehalten werden«, Jena 1617.

²) I den ovennævnte Samling »Orationes« fra Wittenberg siger f. Eks. Balthasar Meisner i den Bøn, der sluttede hans Tale: »Serva vineam, quam plantasti inter nos, ne vel lupi Papistici vel apri Calvinistici eam devastent« (Bl. T 3 v).

³) Jvfr. hertil Horst Stephan, Luther in den Wandlungen seiner Kirche, 1907, S. 21 ff.

man nu atter og atter besang Luther som Gudsmanden, Profeten, den tredie Elias, Megalander o. l.¹, blev der vel ikke derved udtalt andet, end hvad der ofte var sagt i de forløbne hundrede Aar, men det nye ligger i den aldeles enstemmige Kanonisering af denne Lutheropfattelse i Forbindelse med en tilsvarende Forflygtigelse af Melanchtons Betydning. I direkte Modsætning til Forholdene i anden Halvdel af det 16de Aarhundrede træder nemlig nu Melanchton ganske i Skygge for Pavedømmets djærve Overvinder. I god Overensstemmelse med disse Synspunkter er det da ogsaa, at de lutherske Kirker nu aabent og i vid Udstrækning tilegner sig Navnet »Lutheranere«, en Betegnelse, som selv ivrige Repræsentanter for den strengere Lutherdom endnu blot faa Aar i Forvejen kun med en vis Skyhed havde villet kendes ved².

2. Ogsaa Danmark kom til at træde ind i de Staters Række, der ved at forherlige Mindet om Reformationens Begyndelse vilde afgive et Vidnesbyrd om Troskab mod dens Grundtanker. Ikke mindst herhjemme maa Reformationsjubilæet betragtes som et Symbol paa den ny Tingenes Tilstand, som var indtraadt efter 1615. Det foregaaende Aarti havde været optaget af den store afsluttende Kamp imellem den til Kryptokalvinisme udartede Filippisme og den strengere lutherske Retning. Med ubøjelig Fasthed havde Kongen og Kansleren Christian Friis til Borreby i Samarbejde med Tidens ledende teologiske Kraft *Hans*

¹) W. Gass, Geschichte der Protestantischen Dogmatik I, 228. 1605 betegnede Lucas Bacmeister i Rostock Luther som »ultimus mundi Elias« (Etwas, 1738, S. 524). Denne Betegnelse skal være anvendt for første Gang af Melanchton (jvfr. S. 64).

²) Se f. Eks. Philipp Nicolai, Teutsche Schrifftten III, 141 og Balthasar Meisner, Disputatio theologica de Calvinismo fugiendo, Witt. 1614, Theses 14 og 16. Sidstnævnte Sted hedder det bl. a.: »Nos hoc nomen [c: Lutheranos] minime jactitamus, sed ab Adversarijs communiter ita nuncupamur«. Ved at kalde sig Lutheraner giver man til Kende, at man staar paa samme Linie som Luther i Hævdelsen af den sande Kristendom.

Poulsen Resen ført den sidste til Sejr, og den stærke Kritik, der var kommet til Orde overfor Resens eget Lærestandpunkt, var blevet bragt til Taushed gennem Prøvelsen af hans Skrift »De sancta fide«, en vidtløftig teologisk Bekendelse. Godkendt som det var af Rigets Bisper og Universitetets Professorer og udsendt med kongelig Approbation baade paa Latin og Dansk, havde det kastet en Ortodoksiens Glorie om Resens Hovede, og da der i Forbindelse hermed var blevet afkrævet ham et Løfte om for Fremtiden at lade den spekulative Tendens fare og holde sig til en mere forstaaelig, for de enfoldige tilgængelig Lærevis, var Vejen banet for ham til den øverste Post i den danske Kirke, Sjællands Bispestol¹. Til at beklæde denne var han blevet indviet den 21. Maj 1615, og da endelig — som den sidste Udløber af de langvarige Stridigheder — Sagen mod den kryptokalvinske Biskop i Fyens Stift, Hans Knudsen Vejle, var blevet bragt til Afslutning med dennes Afsættelse 1616², var Grundlaget skabt for en helt ny kirkelig Udvikling i streng luthersk Retning.

Med alt dette falder det godt i Traad, at det netop først og fremmest er Resen, der er Sjælen i Arbejdet for at fremhæve 1617 som et Mindeaar. Der var heller ingen anden herhjemme, som i den Grad havde Grund til at føle sig aandeligt forpligtet hertil som just den Mand, der havde viet saa meget af sit Livs Arbejde til igen at bringe den wittenbergske Heros til Ære og Værdighed.

Det kan være tvivlsomt, om Tanken om paa festlig Maade at fejre Jubilæet 1617, skyldes Resens egen Indskydelse, eller om han har handlet under Indflydelse fra den almindelige Stemning i Udlandet. Sandsynligvis er det sidste det rigtige. Ganske vist maatte det ligge nær for en saa grundig Kender af Luthers og hele Reformations-tidens Historie som Resen i Erindringen at genkalde sig, hvad de grundlæggende kirkelige Begivenheder 100 Aar

¹) Bjørn Kornerup, Biskop Hans Poulsen Resen I, 373 ff.

²) Kirkehist. Saml. I, 481—509.

tidligere havde betydet, og det er da ogsaa interessant at se, at det kan paavises, at han — vistnok ganske uafhængigt af andre — i Begyndelsen af Aaret 1617 og formodentlig allerede i 1616 har syslet med Tanken om paa aandelig og litterær Vis at fejre Mindet herom¹, men der foreligger intet direkte Vidnesbyrd om, at det er fra ham (eller ham alene), at Planen om den storstilede Kirke- og Universitetsfest er udgaaet. At Inspirationen hertil er kommet fra Udlandet, synes Resen derimod selv at antyde, naar han i et Hyrdebrev, som nedenfor skal omtales, siger, at vi Danske »ikke mindre end andre af vor Bekendelse« bør fejre en Reformationsfest². Antagelig har han da modtaget Tilskyndelser i denne Retning netop fra Wittenberg, hvor blandt andet hans gode Ven Professor Balthasar Meisner tog levende Del i Festlighederne og siden glædede sig over, at man ogsaa i Danmark havde højtideligholdt Jubilæet³. I Retning af Paavirkning fra Sachsen kan det maaske ogsaa tyde, at Festlighederne i Danmark blev udformede paa væsentlig samme Maade som i Wittenberg, og at der 1617 herhjemme blev udgivet en Oversættelse af Kurfyrst Johann Georgs tidligere nævnte »Instruktion«. Dette Skrift betonedes iøvrigt selv udtrykkeligt, at det, aabenbart efter Teologernes Ønske, blev udgivet paa et saa tidligt Tidspunkt, for at det kunde tjene som en Opfordring *ogsaa for de udenlandske* Trosfæller til at deltage i et Gud saa velbehageligt Værk⁴. Endelig maa man uden Tvivl ogsaa i

¹) Jvfr. S. 56.

²) »haud minus quam alij, qui tantopere se gaudent esse hujus verae confessionis una« (H. P. Resen, Lutherus triumphans Bl. C 5 v; D 5).

³) Brev af 1618 fra Meisner til Holger Rosenkrantz (Ny kgl. Saml., 4°, 2660), hvori det hedder : »Per dei singularem gratiam præterito anno solenniter celebravimus primum Jubilæum Lutheranum, qvam ipsam festivitatem in inclyto regno Daniæ institutam fuisse, cum gaudio percepi.«

⁴) I den tyske Instruktion (Svevus, Academia Wittebergensis Bl. Pp v) hedder det til Slut, at den skal bekendtgøres en Maaned før Festen »vnd dadurch zu der Ausslendischen wissenschaftt gebracht werde. Da

København have modtaget det ovenfor nævnte »Epistola invitatoria« fra Teologerne i Leipzig og Wittenberg, skønt dette ikke direkte lader sig bevise¹.

At man valgte just Aaret 1617 som Mindeaar, skønt Luthers egentlige Brud med Rom havde fundet Sted 1519—20, er der intet mærkeligt i. Det var overalt i Samtiden den traditionsmæssige Opfattelse, at »Reformationen« var begyndt 1517. Saaledes var det allerede blevet slaaet fast af Sleidanus², og saaledes var det blevet udtalt herhjemme af Mænd som Arild Hvitfeldt og Poul Jensen Kolding³. Forøvrigt kunde man ogsaa i denne Henseende have paabe-raabt sig Luther selv, der saa tidligt som 1527 privat havde fejret den første »Reformationsfest« til Minde om Afladskampens Begyndelse ved at drikke »einen gar tröstlichen Trunk«⁴.

3. Allerede tidligt paa Aaret mærker man Jubilæumsstemningen hos Resen. I Indledningen til sine latinske Litaniprædikener til Dagene den 3.—4.—5. Februar 1617 om-talte han saaledes, hvorledes vi i sin Tid havde levet i »et ægyptisk Mørke og i et aandeligt Babylon«, som vi ved

---

auch etzlichen von den Theologen beliebete, andern reinen Theologen dieses vnser Christliche fürhaben zuerkennen zu geben, vnd sie zu gleichmessigen Gott wolgefelligen Werck anzumahlen, können wir es gnedigst vnd wol geschehen lassen«. Den danske Oversættelse bærer følgende Titel: »Instructio[n oc] Ordinantze, Huorledis den Stormæchtige Første oc Herre, Johannes Georgius, Hertug til Sachsen, etc. Vil vdi sit Chur Førstedom oc Lande haffue huldet, met denne tilkommende Evangeliske Jubelfest, eller frydens høytid. Tryckt først til Wittenberg: Oc nu, den menige Mand til Nytte, paa Danske vdsæt.« Kbh. 1617. (Salomon Sartor).

¹) Hverken i Tyske Kancellis Arkiv eller i Universitetsarkivet er der fundet Spor af Korrespondance om denne Sag.

²) J. Sleidanus, *Commentarii*, Fol., Argentorati, 1555, S. 1.

³) Arild Hvitfeldt, *Konning Friderich den Førstes Histori*, 1597, S. 146. P. J. Kolding, *Kircke-Historie*, 1614, Bl. B 4.

⁴) *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, 1. Ausgabe, IV, 2100. Jvfr. *Allgemeine Evangelisch-Lutherische Kirchenzeitung*, XL, 1907, S. 1034 ff.

Luthers og hans Medarbejderes Indsats paa lykkelig Maade var blevet befriet fra. Der kom dog Tider herhjemme, da det saa ud, som om de vundne Skatte igen skulde gaa tabt. Resen sigter derved dels til de gendøberiske Bevægelser, dels til Jesuiterangrebene, dels endelig til et Parti, som vel ikke nævnes med sit rette Navn, men som kendetegnes paa en saadan Maade, at enhver, der kunde læse, ikke kunde tage Fejl deraf. Det er »den ukloge Fornufts ufor-skammede Lærlinge«, som har angrebet Lærepunkterne om Forudbestemmelsen og Guds Naade, om Kristi Person og Genløsningen ved ham, om den rette Egenskabsmed-delelse i den ene Person og om Sakramenterne efter deres sande Indstiftelse. Men ogsaa denne — den kryptokalvin-ske — Retnings Angreb var et forbigangent Stadium. Der er da Grund til at efterkomme »vor i Sandhed kristelige (Christiani) Konges strengeste Vilje« om at vogte paa Læ-rens Renhed og i denne Middagssolens Klarhed skønne paa Guds ufortjente Velgerninger¹.

I god Overensstemmelse med disse Udtalelser indføjede Resen ogsaa i dette Aars Bededagsbøn paa Prædikestolen en særlig Forbøn om, at Guds »hellige Ord rent og ret i Kirker og Skoler . . . fremdeles maa være og vare hos os og vore Efterkommere med de højværdige Sakramenter i deres rette Mening og salige Brug,« og at de, der skulde for-kynde dette, »bevares for al Fornuftens Vildfarelse og Be-drægeri og Levnedes Forargelse².«

Med disse Ord var tillige Grundtonen i det kommende Jubilæum anslaaet: det skulde ikke blot være en Minde-fest, men ogsaa en Glædesfest over den rene Læres Sejr, især over alle kalvinistiske Forsøg paa en Forvanskning af

¹) »ut videamus clare, in tanta luce meridiana, quæ contra multorum expectationem, ita ex gratia dei singulari illuxit nobis« (H. P. Resen, Psal. CII, qui, ut V. poenitentialis, . . . proponatur ecclesiis . . . 3. 4. & 5. Februarij, 1617, Bl. A 5—A 6 v).

²) Smstds. Bl. H 6 v. — At dette var sket med velberaad Hu særlig af Hensyn til Jubilæet, oplyste Resen senere i samme Aar (H. P. Resen, Jubilæus Christianus Bl. A 2 v).

det sande Evangelium. Med Tanken paa, hvad der var gaaet forud især i Aarene 1609—15, maa det siges, at denne Stemning havde sin fulde historiske Berettigelse.

Det næste Led i Planerne for i dette Aar at forherlige den store Reformator bestod i Udgivelsen af Luthers Kirkepostil, indledet med en af Resen skrevet Fortale, der blev dateret »ipso die Constantiæ et Concordiæ«, d. den 18. Februar, Luthers Dødsdag. Bogen selv var anbefalet i Kirkeordinansen og blev meget ofte citeret af Resen. Dens Nyudgivelse skyldtes en Befaling af Kongen, der var den »rene Læres oprigtige Elsker og saare trofaste Beskytter«, og man tilsigtede derved at give Præsterne et Hjælpemiddel i Hænde, der kunde lære dem, hvad ægte Lutherdom var.

Resens Fortale gav endvidere officielt til Kende for alle »dem, der oprigtigt elskede Vorherre Jesu Christi Evangeliums rene Lære,« at Aaret 1617 var bestemt til at mindes som et Jubelaar. Senere paa Aaret meddelte han, at dette var sket efter kongelig Befaling¹. Noget særligt Kongebrev herom kendes dog ikke, men Befalingen gaar antageligt — som ikke sjældent før — tilbage til en Samtale mellem Kongen og Resen.

4. Da selve Festdagene begyndte at nærme sig, udstedte Resen den 23. September 1617 et Hyrdebrev, rettet til samtlige Biskopper i Danmark og Norge og paa Island, Provsterne paa Gulland og Færøerne samt »de ærværdige Brødre i Hertugdømmet Slesvig og det øvrige Holsten«. — Med passende Forandringer blev Eksemplarer heraf sendt rundt til de paagældende. Nu synes der ikke længere at være bevaret nogen Original af Brevet, men dets Ordlyd

---

¹) Enarrationes siue Postillæ Martini Lutheri, Francofurti 1617. Jvfr. H. P. Resen, Jubilæus Christianus Bl. A 2. Hos Resen, Lutherus triumphans Bl. A 2 ff. aftrykkes Fortalen til Postiludgaven med ny tilføjet Undertitel: »Pro Parasceve seu Intimatione prævia Jubilæi Evangelici.«

er vel kendt baade fra et næsten samtidigt Tryk og fra flere ældre og nyere Afskrifter¹.

Dette Hyrdebrev er forsaavidt det første officielle Aktstykke om selve Reformationsfesten. I et tungt og knudret Latin mindede Resen om, hvorledes der den 1. November 1617 vilde være gaaet 100 Aar siden den Dag, da den Guds Mand Martin Luther blev opvakt paa guddommelig Maade til at disputere sine berømte Teser om Afladshandelen mod Tetzels med hans romersk-katolske Bedragerier. I den Anledning havde Kongen gennem Kansleren givet Befaling til, at der den 1. og 2. November overalt i Riget skulde fejres en højtidelig Taksigelsens Fest til Minde om, »at Guds rene og uforfalskede Ord saa naadigt og saa underfuldt var blevet bevaret i et helt saadant Aarhundrede.« Forøvrigt opfordrede Resen til, at man ogsaa ellers greb enhver Lejlighed til med Taknemmelighed at ihukomme Reformationens Velsignelser.

Maaske har Hyrdebrevet været ledsaget af et trykt Hefte, indeholdende de til denne Anledning bestemte Bønner og Psalmer, men dette er gaaet tabt, og Indholdet kendes kun ad anden Vej. I hvert Tilfælde ser det ud til, at

---

¹) Afskrifter fra det 17. Aarhundrede findes i Holman Herreds Provstebog (i Landsarkivet for Nørrejylland); i Kall, 4°, 472 og Ny kgl. Saml., 4°, 1177. Nyere Afskrifter findes i Gl. kgl. Saml., Fol., 1130; Ny kgl. Saml., 4°, 1224 og Den Bollingske Brevsamling, Dansk Afdeling (ved Langebek). Da Biskoppen i Throndhjem Isak Grønbæk just var død, blev Hyrdebrevet i Stedet for til Biskoppen rettet til Kapitlet sammesteds. Originalen til dette Brev fandtes endnu i det 18. Aarhundrede, men er nu formentlig gaaet tabt (Velvillig Meddelelse fra Statsarkivet i Throndhjem); en Afskrift heraf, taget 1750, findes i Langebeks Diplomatarium, Norsk Række, (Rigsarkivet). — Med nogle Ændringer er Brevet trykt hos H. P. Resen, *Lutherus triumphans* Bl. C 4—C 6. Jvfr. Tillæg Nr. 1. Som Nr. 2 er meddelt den norske Biskop Niels Simonsen Glostrups Skrivelse af lignende Indhold til Gejstligheden i Throndhjems Stift (første Gang omtalt i H. F. Rørdam, *Mester Anders Christensen Arrebos Levnet* I, 81). Den er bl. a. af Interesse ved at være et Forsøg paa at skrive Resens tunge Latin om i en mere letflydende Stil.

Eksemplarer af et saadant Hefte er blevet uddelt ved Efteraarslandemodet i Roskilde — i Oktober — samme Aar¹.

Det var imidlertid ikke blot i Kirken, at Jubilæet skulde fejres. Heller ikke Universitetet maatte mangle ved denne Lejlighed. Meget passende var Resen 1617 ikke blot den øverste blandt Biskopperne, men ogsaa — for tredie Gang — som Rector magnificus Akademiets Overhoved², og som saadan udstedte han den 30. September et Universitetsprogram om de kommende Festligheder. Baade Stil og Indhold synes at vidne om, at det er Resen selv, der har affattet dette Program, skønt det ellers var Tidens Skik, at den akademiske Notarius affattede saadanne Aktstykker³. Resens Program indeholder en Opfordring dels til at takke for de Velgerninger, Gud har beredt gennem Reformatorerne Virksomhed, dels til at bede for den bestandige Opholdelse af den sande evangeliske Kirke i Norden. Interessant er det at se, hvorledes Resen i denne Sammenhæng fremdrager Luthers bekendte, saakaldte »Spaadom om Kirken i Norden«, der skulde blive ved til Verdens Ende. Allerede i »De sancta fide« 1614 og i Fortalen til Luthers Kirkepostil⁴ havde Resen henvist til samme »Spaa-

¹) Derpaa synes det at tyde, naar det i Gengivelsen af Biskoppens Monita paa Efteraarslandemodet 1617 (Gl. kgl. Saml., 4°, 3190) hedder, at Jubilæet skal fejres »juxta programma de eo expressum typis qvod communicabatur præpositis.« Herved er næppe ment det akademiske Program, som er trykt i Resens Jubilæus Christianus. Jvfr. ogsaa Ny kgl. Saml., 4°, 1171, hvor der nævnes »Precationis formula ab Episcopo missa.« I sin Lutherus triumphans (Bl. E 3) taler Resen desuden om, at »concepta formula precationis adhibitæ, item Cantica ex Psalmis prænominatis, inprimis, lingua vernacula ad usum, seorsim impressa exstant.«

²) Til Rector magnificus var Resen blevet valgt den 7. Juni 1617 (H. F. Rørdam, Hist. Saml. og Studier IV, 286).

³) Programmet er aftrykt hos H. P. Resen, Jubilæus Christianus Bl. A 2—C 3 v. Om Programaffattelse se H. F. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie 1537—1621 II, 670.

⁴) Enarrationes Martini Lutheri, 1617, med Opfordring til at bede »pro conservatione perpetua ecclesiæ vere evangelicæ per septentrionem juxta prædictionem authoris qvoqve.«

dom«, som han siden vender tilbage til. Det er saaledes urigtigt at mene, at det først er i sin Mikkelstdagstakkebøn fra 1629, at Resen omtaler dette profetiske Udsagn. Ligeledes viser hans Anvendelse af den i de tidligere Skrifter klart, at det er ganske fejlagtigt at formode, at han i denne Henseende bygger paa et Skrift af Frants Vormordsen. Resens Kilde er simpelt hen Hebraisten Professor Johannes Forsterus († 1556), der er Hjemmelsmanden for en Gengivelse af en Udtalelse af Luther om Kirken i Norden, som findes i hans »Tischreden«. Som det andetsteds er eftervist, synes Resen tilmed at have misforstaaet Luther, som om denne sigtede specielt til den »nordiske« : den dansk-norske Kirke, medens Sammenhængen viser, at Luther blot har tænkt paa Kirkens Udbredelse mod de nordlige Egne (saaledes ogsaa Tyskland)¹. Programmet giver derpaa en kortfattet Udsigt over Gangen i Reformationshistorien, og saa som den formede sig paa dansk Grund især gennem Mænd som Poul Helgesen, Martin Gabler, Hans Tausen og flere andre, men har iøvrigt først og fremmest til Op-gave at meddele Planen for den store Mindefest, som Universitetet vilde foranstalte.

Antagelig næsten samtidig udgav Resen dette Program i Bogform under den meget betegnende Titel: »*Jubilæus Christianus*«². Til Motto havde han træffende valgt Ord som Jesaja 40, 8; 1. Petr. 1, 25 og Apok. 14, 6³, og i skøn

¹) Jvfr. min Afhandling »Luthers Spaadom om Kirken i Norden« i Kirkehist. Saml. 6. R. I, 297—304, der for en Del er rettet mod en af H. F. Rordam fremsat Opfattelse smstds. 5. R. VI, 188—92.

²) *Jubilæus Christianus*, sub serenissimo potentissimoque rege, Christiano IV, per sua regna, Daniam et Norvegiam, ditionesque Septentrionis, inprimis vero in R. Academia, celebrandus religiose, inde a præcidenis omnium sanctorum in septimanam sequentem, pro sancta memoria restitutæ doctrinæ vere Evangelicæ, felici auspicio et ministerio salutari D. Martini Lutheri. 4°. Hafniæ 1617. (Henrik Waldkirch).

³) De to første Skriftsteder »*Verbum Domini manet in æternum*«, som var et »*Symbolum*« for Luther (jvfr. J. A. Fabricius, *Centifolium Lutheranum*, 1728, p. 410 f.), blev ogsaa senere optaget i Resens »*Luthe-*

Harmoni med tidligere Udtalelser betonedes nogle afsluttende Bemærkninger, at Festen skulde være til Erindring om Fornyelsen og Renselsen af Kirken »cum restauratione et reformatione sanæ doctrinæ¹.«

5. Saaledes var — med Omhu og i god Tid — alle Forberedelser truffet til at fejre en storstilet Kirke- og Universitetsfest. Kilder til en Skildring af Festens historiske Forløb foreligger dels i en gammel (anonym) Beretning herom², dels i det ovennævnte Festprogram, om hvilket Resen faa Aar senere forsikrede, at det fuldt ud paa heldig Maade var blevet bragt til Udførelse³.

Da Reformationen var begyndt med, at Luther opslog sine Teser den 31. Oktober Kl. 12, skulde ogsaa Universitetets Mindefest begynde samme Dag og Time med en latinsk Tale af historisk Indhold. Det blev den teologiske Professor Kurt Aslaksen, som kom til at holde denne Tale, der blev Grundlaget for hans senere udgivne Oversigt over

---

rus triumphans« (Bl. A 1 v). 1630 lagde Resen dette Ord til Grund for en Disputats »De verbo Domini, quod manet in æternum«, ved hvilken bl. a. Jens Dinesen Jersin erhvervede den teologiske Doktorgrad. — Om det sidste Skriftsted og dets Anvendelse paa Luther se ovenfor S. 34 og J. A. Fabricius, *anf. Skrift* p. 330 ff., 773 ff. I et Tilbageblik paa Jubelfesten 1617 i sin Bededagsprædiken for 1619 (Psal. CXLIII . . ., 1619, Bl. A 5) siger Resen bl. a.: »cum jubilatione etiam, anno superiore, quando quasi coram conspeximus rursus exsultantes, Angelum volentem per medium coeli, habentem Evangelium æternum &c.: ex mystica visione divini Johannis Evangelistæ. Apocal. 14. 6.«

¹) Jubilæus Christianus Bl. C 2.

²) Benyttet hos Erik Pontoppidan, *Annales ecclesiæ Danicæ* III, 705—6 uden nærmere Angivelse af Kilden. Ganske kortfattede Notitser om Festen findes hos Kurt Aslaksen, *Theol. oc Hist. beskriffuelse om den Reformerede Religion*, Tidstavlen under 1617; i Ole Worms *Dagbog* (H. F. Rørdam, *Monumenta historiæ Danicæ* II, 717) og i Olai Wormii *et ad eum doctorum virorum epistolæ* I, 12, 39. En Skildring af Jubilæets Forløb findes hos Rørdam, *Kbh's Universitets Historie* III, 310—12.

³) H. P. Resen, *Lutherus triumphans* Bl. E 3—v: »optata exsecutio omnium quæ ita jam præmissa sunt.«

den danske Kirkehistorie¹. Derefter gik Professorer og Studenter til Aftensang i Vor Frue Kirke, hørte en Prædiken over samme Tema med Udgangspunkt i Psalme 66 og sang *Te Deum*. Efter Kl. 3 maatte de Studenter, der havde Lyst dertil, bruge Tiden til Deklamationer og Fremsigelse af Digte indtil Kl. 5, da de skulde møde i Kommunitetet. — For sit eget Vedkommende fejrede Resen Dagen ved at undertegne den vidtløftige Indledning, han havde forfattet til Præsten Oluf Jacobsen Kjøbenhavns Oversættelse af den augsburgske Bekendelse. Det var sikkert med en egen Følelse af Glæde og Højtid, at han udvidede Dateringen »31. Octob.« med disse Ord: »paa hvilken Dag hin gode Luther, nu lige for hundrede Aar, begyndte at anfægte Pavedømmet med sine Afladsbreve og falske Sjælekram, Gud og Sandheden til Ære og kristne Mennesker til evig Salighed².«

Hovedfesten fandt dog Sted Allehelgensdag, den 1. November. Rigsraaderne og en Del andre Standspersoner samledes tidligt om Morgenens paa Københavns Slot. Derfra gik de parvis under Anførsel af syngende Skoledisciple til Vor Frue Kirke. Kort efter ankom ogsaa Kongen og den udvalgte Prins. I Kirken blev der musiceret og afsunget »*Lover Gud, I fromme Kristne*« og »*Hvad kan os komme til for Nød*«. Derpaa besteg Biskop Resen Prædikestolen og holdt en Prædiken over Dagens Evangelium Matth. 5, 1—10, de otte Saligprisninger, der efter hans Mening var ypperligt passende til Dagens Anledning. Prædikenen endte her — som overalt i enhver Kirke i det dansk-norske Monarki — med den af Resen selv forfattede »evangeliske Jubelbøn«. Fremfor alt samlede denne meget lange Bøn sig om en Tak til Gud, fordi »du udfriede din kristen Kirke af det papistiske Fængsel og Mørke og lod saa mildeligen igen optændes dit sande Evangelii Lys ved din tro Tjenere Doct. Morten Luther og andre, som hannem retsindelig

¹) Jvfr. S. 61 f.

²) Jvfr. S. 58 f. Den rætte Augszburgiske Confession, 1618, Bl. d 4 v.

efterfulgte.« Under forskellige Former vendte Bønnen atter og atter tilbage til dette Hovedpunkt: Lovprisningen af Gud for hans usigelige Godhed ved at besøge os »med dit klare Lyses Skin til Liv og Salighed i denne sidste Verdens Tid.« Hvor megen Grund var der da ikke til at bede om, at Gud vilde fuldføre, hvad han havde begyndt og »bevare os sit hellige Ord og de højværdige Sakramenter i deres rette Mening og Brug!« Bønnen mundedes til Slut ud i en almindelig Forbøn for Kongen og Kongehuset, for Adel og Ridderskab og hver, der havde høje Embeder¹.

Efter Prædiken blev der sunget »Te Deum laudamus«, hvorpaa Kongen og Rigsraadet gik til Alters sammen og derved ligesom aflagde et højtideligt Løfte om at ville staa enigt sammen til Forsvar for Luthers Arvegods, den

¹) Som den ældste Form for Jubelbønnen har hidtil den været anset, som findes i »Alterbogen« 1652, Bl. L 18 v—M m 3 (jvfr. C. T. Engelstoft, Liturgiens Historie i Danmark S. 153). Bønnen findes dog i to paa samtidige Gengivelser hvilende Afskrifter dels i Ny kgl. Saml., 4°, 1171 (under 1617 med Titel: »Precationis formula ab Episcopo missa«), dels i et Brev fra ca. 1618 fra Biskoppen i Ribe til Provsten i Holmans Herred (Holman Herreds Provstebog, Landsarkivet i Viborg). Jubelbønnen maa senere være blevet optaget i de Udgaver af Alterbogen, der ligger efter 1617, men for 1652. Af saadanne er nu ingen bevaret, men at der i hvert Fald maa have eksisteret mindst een (snarere to) Udgave (fra ca. 1625—6), fremgaar af andre Kilder (Kancelliets Brevbøger, udg. af L. Laursen og E. Marquard, 1624—26, S. 519; 1630—32, S. 16; jvfr. Danske Magazin 5. R. I, 69). Som den ældste, nu kendte, *trykte* Gengivelse maa nævnes Teksten Bl. B 4 v—8 i »Nogle Bøner som brugis aarligen vdi Kircken aff Prædicke stolen oc for Altered, paa bestemte Tider etc.«, udgivet paa Bekostning af Henrik Waldkirchs Enke 1637, vistnok som en Art Separatudgave af Alterbogen. Denne Samling udkom igen 1648 som Tillæg til Josua Stegman, Inderlige Hierte-Sucke. Jvfr. iøvrigt Optrykket nedenfor i Tillæg, Nr. 4. — Efter D. G. Zwergius, Det Siellandske Clerisie S. 150, 167 har man hidtil (C. T. Engelstoft, anf. Skrift S. 153 og W. Rothe, Det danske Kirkeaar, 3. Udg., S. 313) uden videre anset Resen for Forfatter til denne Bøn. Dette siges vel intetsteds udtrykkeligt i de samtidige Kilder, men Indholdet og Stilen peger saa tydeligt tilbage mod Resen, at ydre Vidnesbyrd for hans Forfatterskab sikkert maa siges at være upaakrævede, ligesom det i Følge hele den datidige Situation formentlig kun kunde være Sjællands Biskop, der forfattede en saadan Bøn.

rene evangeliske Sandhed. Gudstjenesten endte med Luthers berømte Barnepsalme »Behold os, Herre! ved dit Ord,« hvorpaa Processionen vandrede tilbage til Slottet.

Ved Aftensang samme Dag blev der prædikeret over Apok. 7, 1—13 — om de sande udvalgte for Guds Trone —, og ved Gudstjenester den næste Dag, Søndagen den 2. November, mindedes Reformationens Velsignelser ved Prædikener over Matth. 22, 1 ff. og Efes. 5, 15—20 samt ved Afsyngelsen af forskellige Psalmer, deriblandt »Vor Gud, han er saa fast en Borg¹.«

Derefter fortsattes den egentlige Universitetsfest — ligesom i Wittenberg — fire Dage endnu med Taler af Professorerne om Formiddagen i »det store Auditorium« og af Studenterne om Eftermiddagen i Kommunitetet og Walkendorfs Kollegium. Emnet for disse Taler var dels den ulykkelige Tilstand i det papistiske Mørke, dels Lyset, der straaled frem ved Luther, dels selve Religionsartiklerne, som ved Luthers tro Virksomhed var blevet renset fra »en Surdejg, der var mere end farisæisk².«

Festen sluttede den 8. November Kl. 7 paa Akademiet med en Prædiken af Psal. 100 (især over Temaet: Guds Ord bliver evindeligt) og med Afsyngelsen af Te Deum, og saaledes mente man paa værdig Maade at have mindedes den Skat, som var efterladt af den store Reformator, og som man — efter Resens Ord — omhyggeligt og trofast vilde bevare og give i Arv til Efterslægten, »si qvæ futura est³.«

6. Resens eget Rektorat skulde imidlertid bringe endnu en Lutherfest. Den 17. Februar 1618 udstedte han som Rektor et Program, hvori han kundgjorde, at han havde bedt sin kære Kollega, Professor *Caspar Bartholin*, om den

¹) H. P. Resen, Jubilæus Christianus Bl. B 2—B 4 v. De nævnte Psalmer efter Ny kgl. Saml., 4°, 1171.

²) Jubilæus Christianus Bl. 3 v—4.

³) Smstds. Bl. B 4 v.

følgende Dag at holde en Mindetale i Anledning af, at det var Dødsdagen for »megalotheander Lutherus«. Den 18. Februar holdt Caspar Bartholin da ogsaa — under Tilhørernes stærke Bifald — en senere udgivet Tale, der typisk for Tidens Aand drejede sig om en Sammenligning mellem Elias og Luther¹.

Om man har gentaget Mindefesterne for Luthers Død, vides ikke. Derimod blev det en fast Skik, at man paa Universitetet hvert Aars 31. Oktober mindedes Reformationen med en Tale af en af Professorerne. Da Resen første Gang — den 4. Oktober 1617 — overbragte Konsistorium Kongens Befaling om, at der skulde fejres Reformationsfest paa Universitetet, tales der kun om Festen samme Aar. Men ved et Konsistoriumsmøde næste Aar den 14. Oktober meddelte Rektor, at det var Kanslerens Befaling, at der *aarligt* skulde holdes en »Oratio publica in memoriam repurgatæ religionis«, en Pligt, som skulde gaa paa Omgang mellem Professorerne. Ligprogrammet over Resen siger, at det var ham, der af Kongen havde opnaaet den Gunst, at Reformationsfesten aarligt skulde gentages baade i Kirker og ved Universitet².

Universitetet holdt troligt fast ved denne Skik i henved 300 Aar. Først ved kgl. Resolution af den 3. August 1906 blev Universitetets særlige Reformationsfest afskaffet, idet ene af alle Summus theologus, Professor Henrik Scharling havde brudt en Lanse for dens Bevarelse. Festen havde iøvrigt i Aarhundredernes Løb medvirket til, at en Række værdifulde Taler og Undersøgelser havde set Lyset, om end den Traad, der forbandt det Emne, som blev behandlet, med Festens Grundlag ofte var spinkel³.

¹) Caspar Bartholin, De Luthero Panegyricus, 1619. Resens Program er aftrykt som Indledning hertil Bl. A 2 v—3. Jvfr. Olai Wormii Epistolæ I, 39: »non sine insigni omnium applausu«.

²) H. F. Rørdam, Historiske Samlinger og Studier IV, 288, 297. Programma funebre over H. P. Resen, 1638. Jvfr. her nedenfor S. 52.

³) Aarbog for Kjøbenhavns Universitet for 1905—6 S. 381 ff.

Det er urigtigt at betegne Reformationsjubilæet i Danmark 1617 som »overvejende akademisk«¹. Alene Højtidelighedernes Forløb viste, at det tillige i høj Grad var tænkt som en *Kirkefest* (rent bortset fra, at en Modsætning mellem »akademisk« og »kirkelig« vilde ligge Samtiden fjernt), og dette understregedes yderligere ved, at Resen ogsaa for den kirkelige Dels Vedkommende opnaaede, at den skulde gentages aarligt. Dette skete dog næppe straks. Ganske vist hedder det i den *trykte* Udgave af Resens Hyrdebrev af den 23. September 1617, at Jubilæet skal fejres »cum anniversaria qvoqve recordatione«², men dette maa være en senere — forsaavidt uægte — Tilføjelse af Forfatteren, da den mangler i de haandskrevne Gengivelser af den oprindelige Tekst, og i Synodalmonita paa Efteraarslandemodet 1617 siges der ogsaa kun, at der »hoc anno« skal holdes Jubelfest³. Formodentlig er den endelige Bestemmelse om hvert Aar at mindes Reformationen i Kirkerne først lidt efter lidt blevet udformet. Maaske er der allerede næste Aar til Bisper og Præster blevet udsendt et trykt (eller skrevet) Hefte, indeholdende Jubelbønnen og de hertil hørende Psalmer⁴, men mærkeligt er det, at man ikke hører noget om denne Sag paa Sjællands Stifts Landemoder 1618. Først paa Dionysii Landemode 1619 hedder det: »Ad Calendas Novembres recolatur memoria restituti evangelii per precationem Jubilæam«⁵. At Gentagelsen af Reformationens fest skyldes en kongelig Befaling, siges ligeledes i

1) Saaledes Hans Olrik i Kirkehist. Saml. 4. R. I, 270.

2) H. P. Resen, *Lutherus triumphans* Bl. C 6.

3) Ny kgl. Saml., 4°, 1171.

4) Jvfr. et Brev fra Ribe Biskop til Holman Herreds Provst (Holman Herreds Provstebog), indeholdende Afskrift af Jubelbønnen og af Psalmen »O Herre Gud, huor gaar det til.« Brevet er desværre udateret, men maa vistnok henføres til 1618, da det omtaler, at Resen har ønsket, at Reformationens Velsignelse skal mindes »annuatim«. — 1624 omtales Jubelbønnen som »precatio consveta impressa apud Sal. Sart.« (Ny kgl. Saml., 4°, 1171).

5) Ny kgl. Saml., 4°, 1171. — Jvfr. Gl. kgl. Saml., 4°, 3190.

Ligprogrammet over Resen og bekræftes ved en Udtalelse af ham selv, idet han et Sted siger, at det fortsatte Jubilæum skete »religioso indultu . . . Christiani IV«.¹ Medens det næppe er berettiget at antage, at Initiativet til at afholde en Reformationsfest 1617 er udgaaet fra Danmark, synes det, som om dette har været Foregangsland med Hensyn til Jubilæets Gentagelse. F. Eks. kan det nævnes, at en aarlig Reformationsfest først blev indført i Kur-sachsen fra 1668, i det ernestinske Sachsen fra 1718². I hele sin følgende Bispetid omfattede Resen denne gentagne aarlige Reformationsfest med den største Interesse. Næsten paa hvert eneste Efteraarslandemode lige til 1637 — det sidste, han oplevede, — undlod han ikke at minde Provsterne om, at de endelig ikke maatte glemme, at der den tilstundende Allehelgensdag i Kirkerne skulde fejres Reformationsfest (religiosa renovatio Jubilæi, Jubilæus evangelicus, Jubilæus Christianus, Jubilæi continuatio)³. De alvorlige Tidsforhold, der opstod kun faa Aar senere som Følge af Trediveaarskrigen, bidrog yderligere til, at Resen følte sig opfordret til at indskærpe, at man baade i Taknemmelighed burde betænke, hvilken Velsignelse Reformationen betød, og bede Gud om, at dette Gode ikke skulde gaa tabt, hvad man kunde have alvorlig Grund til at befrygte⁴. Som Hjælpemiddel til den rette Forstaaelse af Reformationsjubilæerne udgav Resen det mærkelige Skrift »Lutherus triumphans«, som nedenfor skal omtales.

¹) Titelbladet til »Lutherus triumphans«. Ligprogrammets Ordlyd er saa vigtig, at den bør gengives her: »Tantumqve a rege serenissimo ab anno M.DC.XVII. impetravit, ut singulis annis omnium sanctorum die in ecclesiis, pridie vero ejusdem in academiis [c: a], memoria divinatorum beneficiorum in ecclesiam centesimo a qvovis anno collatorum grata enarratione celebrari debeat.« Omtrent det samme siges ogsaa i N. P. Schandorphs Ligprædiken over H. P. Resen, 1639, Bl. I 3.

²) Chr. Gerber, Historie der Kirchen-Ceremonien in Sachsen, 1732, S. 227. Fr. Loofs, anf. Afhandling S. 4.

³) Ny kgl. Saml., 4°, 1171.

⁴) Smstds. (saaledes 1620 Dionys.; 1631 Dionys.).

Højtideligholdelsen af en særlig kirkelig Mindefest for Reformationen blev senere fastslaaet i Ritualet 1685 og holdt sig indtil 1770, da den store Indskrækning af Helligdagene ogsaa ramte Allehelgensdag, der blev henlagt til den første Søndag efter den 1. November, hvorved dens særegne Karakter som Festdag forsvandt. Dog skulde Reformationsbønnen læses og forklares paa denne Søndag, men siden er ogsaa Bønnen gledet ud og findes saaledes ikke optaget i den 1901 forordnede Alterbog for Danmark¹.

7. Reformationsjubilæet 1617 fik ogsaa i Danmark den Virkning, at den ortodokse Tids Lutherforstaaelse blev kanoniseret herhjemme, og at den danske Kirke i højere Grad end før besindede sig paa sin lutherske Karakter. Uden at man tør tage det som en aldeles direkte Følge af denne Højtid, er det dog betegnende som Udtryk for samme Stemning, som i saa høj Grad kom til Orde under selve Festlighederne, at se, hvorledes endnu i Jubilæumsaaret 1617—18 den stærkere konfessionelle Afgrænsning satte sig ejendommelige Spor. Allerede den 23. Januar 1617 var der udgaaet et strengt kongeligt Forbud mod, at danske Bøger, der var trykt paa fremmede og ubenævnte Steder, blev indført og falbudt i Danmark, og det blandt andet med den Begrundelse, at da mange af saadanne Skrifter »adskillige Punkter og Artikler udi vores kristelige Tro og Religion . . . trakterer og forhandler«, kunde de medføre, at en Del »vores kristelige Tro . . . præjudicerlige Irringe og Vildfarelser« blev udspredd². Vigtigere var det dog, at man stræbte efter at forpligte baade Præster og Lægfolk paa Symbolskrifter. Ledende i begge Henseender var Biskop Resen. Saaledes sammenkaldte han den 21. Februar 1618 — tre Dage efter at Caspar Bartholin havde holdt sin store Tale paa Luthers Dødsdag — alle de Borgere i København,

¹) Danmarks og Norgis Kirke-Ritual, 1685, S. 30. Forordningen af 26. Oktober 1770.

²) H. F. Rørdam, Danske Kirkelove III, 54—5.

der tilhørte andre Konfessioner, i Vor Frue Kirke og tvang dem til at sværge paa Fremmedartiklerne af 1569¹. Hermed var det i god Overensstemmelse, at Resen til Emne for sin teologiske Indledningstale paa St. Hans' Landemode s. A. netop valgte Fremmedartiklerne. I Exordiet gjorde han opmærksom paa, at der med den Engel, der omtales i Apok. 14, 6, var sigtet til Luther, som skulde drage det i det papistiske Mørke nedsænkede Evangelium frem for Dagens Lys. Ved de fire Engle, som nævnes i Apok. 9, 15, maatte der forstaas Karlstadt som »Anabaptistarum patriarcha«, Zwingli som »Calvinistarum pater«, Servet som »Arianorum interpolator« og Ignatius Loyola som »Jesuitici ordinis auctor et pontificiæ doctrinæ propugnator«. Mod disse fire, som paa den ulykkeligste Maade fik Jorden til at skælve i sin Grundvold, var netop Fremmedartiklerne rettede².

I disse Aar fremhævede Resen ogsaa jævnlig paa Landemoderne Vigtigheden af, at Præsterne besad de Bøger, som var anbefalet i Kirkeordinansen, og om hvilke der var sagt, at de dem »ikke til Gavns ombære (o: undvære) kunde«, d. v. s. som normative Udtryk for ægte Lutherdom³. Et betydningsfuldt Skridt mod yderligere at fastslaa dette Begreb var det, at Resen senest fra 1619 indførte en virkelig Symbolforpligtelse for Stiftets Præster, idet de før deres Embedstiltrædelse maatte underskrive en Formular, hvorved de lovede af Sjæl og Sind at ville elske og fastholde Bibelen og den Lære, som kortelig var fremstillet i Luthers lille Katekismus, i den Augsburgske Bekendelse af 1530 med sin Apologi og vor Kirkes øvrige Bøger, og aldrig spille under Dække (colludere) med dem,

¹) H. F. Rørdam, Monumenta historiæ Danicæ II, 717.

²) Ny kgl. Saml., 4°, 1171 og (fyldigere) i Kall, 4°, 490. Sidste Tekst har Münzer for Karlstadt. Den samme Fortolkning af Apok. 14, 6 i Resens latinske Litaniprædiken for 1619 (Psal. CXLIII . . . , 1619, Bl. A 5).

³) Ny kgl. Saml., 4°, 1171 (1616 Juni; 1618 Juni; 1618 Dionys.). — Jvfr. H. F. Rørdam, Danske Kirkelove I, 118.

der tilhørte en anden Konfession¹. Lidt senere — 1625 — begyndte man ogsaa at forpligte Universitetets Professorer paa den augsburgske Bekendelse². I god Samklang med disse Bestræbelser for at værne Kirkens Lærepræg staaar det da ogsaa, at man fra denne Tid forlangte af de teologiske Studenter, der skulde rejse udenlands med kgl. Stipendium, at de før deres Udrejse skulde afgive et skriftligt Løfte om kun at ville besøge lutherske Universiteter³, ligesom man allerede ved et Kongebrev 1616 havde søgt at værgе sig mod at faa Huslærere og Hovmestre, som kunde tænkes at ville opdrage den dem betroede Ungdom i »Troens Punkter, som stridagtige ere og imod den Religion, som udi Kirkerne her udi vore Riger, Danmark og Norge, observeres og vedtagen er⁴«.

8. Den stadige Henvisning til symbolske Skrifter og Luthers Værker gjorde det naturligt paa Bogmarkedet at søge fremskaffet nye Udgaver heraf. Derfor bliver Reformationsjubelaaret baade i denne og andre Henseender et betydningsfuldt Tidspunkt i dansk Bogavls Historie.

Blandt de ovenfor nævnte Bøger, der var anbefalet Præstestanden i den danske Kirkeordinans til »at drage nogen mærkelig sand Gudelighed af«, indtog næst Bibelen Luthers Kirkepostille den første Plads⁵. Det var da en Reformationens Aand virkelig værdig Maade at ære Luthers Minde paa, naar Resen benyttede Jubelaaret til at foranstalte en ny Udgave af dette Værk. Som før nævnt under-

¹) Kirkehist. Saml. 2. R. V, 610; jvfr. S. 601, 603.

²) Smstds. 2. R. V, 611. Om Interessen i akademiske Kredse for Confessio Augustana i denne Periode vidner det ogsaa, at Professor Elias Eisenberg 1618 holdt en Tale om den (Rørdam, Monumenta II, 718). Det samme var Tilfældet 1630, da Jacob Matthiessen Aarhus holdt sin s. A. udgivne »Oratio Jubilæa anni M. DC. XXX., qva beneficium Augustanæ Confessionis breviter expenditur.«

³) H. F. Rørdam, Kbhvns Universitets Historie IV, 697.

⁴) H. F. Rørdam, Danske Kirkelove III, 47—8.

⁵) Smstds. I, 49, 119.

skrev han Fortalen i Februar 1617, og man tør vel heraf slutte, at han i det foregaaende Aar har været optaget af at sysle med dette Arbejde. Hermed passer det godt, at den bekendte københavnske Boghandler Henrik Waldkirch saa tidligt som den 21. Januar 1617 erhvervede et kgl. Privilegium for 10 Aar paa Udgivelsen af Luthers større Postil¹. Værket selv blev trykt i Frankfurt hos Bogtrykkeren Nicolaus Hoffmann og fremtræder som en svær Foliant i stateligt Udstyr under følgende Titel:

Enarrationes, Siue Postillæ Martini Lvthe-
ri maiores, in lectiones, qvæ ex evangelicis
Historiis, Apostolorum Scriptis, aliisque Sa-
cræ Scripturæ locis desumptę per vniuersum
annum, tam in diebus Dominicis, quam Diuo-
rum memoriæ sacris, pro concione recitan-
tur, fideliter atque diligenter ad verbum,
iuxta exemplar, quod postremo recognitum,
cum Præfatione Lutheri, exiit Basileæ, per
Ioan. Heruagium, anno Salutis humanæ
M. D. XLVI. mense Martio excusæ. 1617.

Selve Teksten er, som Titlen viser, et Optryk af Baseler-udgaven 1546 ved Johannes Hervagius. Som denne har ogsaa Udgaven af 1617 til Slut medtaget en oprindelig græsk, men af Heidelberg-Professoren Johannes Hartungus til Latin oversat, Tale mod Skærsilden fra Baselerkonciliet, og er ligeledes forsynet med forskellige Indices. Det nye er derimod Resens Fortale, rettet til det dansk-norske Præsteskab (»doctrinæ puræ evangelii domini nostri Jesu Christi synceris amatoribus et præconibus fidelibus in Dania et Norvegia &c. fratribus charissimis«), i hvis Hænder han herved efter Kirkeordinansens Forskrift giver en »Lutherus redivivus«. Med det indtrængende Kendskab til Luthers Skrifter, som altid udmærkede Resén, gør han i Fortalen Rede for Postillens Tilblivelseshistorie og for de

¹) Kancelliets Brevbøger, udg. af L. Laursen, 1616—20, S. 122.

forskellige Udgaver og Oversættelser, der fandtes af den. Naar han som Grundlag for den nye Udgave har valgt Hervagius' latinske Oversættelse (af 1535), skyldes det aabenbart, at Luther selv havde udtalt sig rosende om den. Da den danske Konge Christian IV som en nidkær Værner af den rene Lære havde ønsket, at Luthers Postille skulde udbredes i de nordiske Kirker, var det nu Resens Haab, at Præsterne vilde gøre god Brug af Gaven og med den som Grundvold forme deres Forkyndelse af de vigtigste Artikler i den kristne Lære. Forøvrigt stillede han i Udsigt, at hvis Præsterne savnede Hjælpemidler til nøjere at trænge ind i Luthers Tanker, skulde de ikke komme til at vente længe paa en saadan nødvendig Ledetraad til de indre Helligdomme i hans Tankeverden. Et Hjælpemiddel af denne Beskaffenhed kom da ogsaa senere til at foreligge i Resens »Lutherus triumphans«¹.

Det ser ud til, at denne Nyudgave af Luthers Postille har vundet en ret vid Udbredelse, skønt det ikke manglede paa dem i Samtiden, der klagede over den latinske Gengivelse heri og hellere vilde have haft Luthers egne Ord paa Tysk². Et interessant Vidnesbyrd om dens Udbredelse findes i en Skrivelse fra 1619 fra Biskoppen i Ribe, Iver Iversen Hemmet, til en Provst, hvori han meddeler, at der fra Boghandleren Henrik Waldkirch nu er tilsendt ham en Del Eksemplarer af dette Værk, og strengt paalægger Provsten at bringe paa det rene, om der i hans Herred er nogen af Præsterne, der ikke havde den. I saa Fald tilbyder der sig nu en god Lejlighed til at erhverve den (for 4 Rdlr. Bindet)³.

¹) H. P. Resen, *Lutherus triumphans*, især Bl. A 7 ff. om Luthers Postilles Tilblivelseshistorie og Bl. B 2 ff. »Methodus (parva instructio L[utheri]) docens, quid in evangeliis qværendum, qvidve expectandum«.

²) Brev af 5. Juli 1635 til Kansler Christian Friis til Kragerup fra den yngre Hans Svanning (Ny kgl. Saml., 4°, 2127 S. 352). Svanning havde benyttet et Eksemplar af Postillen, der var indkøbt til hans Sognekirke Besser paa Samsø.

³) Brev af 10. Januar 1619 i Holman Herreds Provstebog (Lands-

Samtidig med Privilegiet for Udgivelsen af Kirkepostillen havde Henrik Waldkirch opnaaet et ligelydende Privilegium for en Nyudgave af en anden, kirkeretslig vigtig Bog, den danske Kirkeordinans. En saadan Udgave saa ogsaa Lyset 1617¹. Det er at formode, at det ligeledes er Resen, der staar bag denne. Til Gunst for denne Formodning kan der anføres dels, at det vistnok var Skik, at Sjællands Biskop besørgede nye Udgaver af dette Værk, — flere Eksempler herpaa kendes fra tidligere Tid² —, dels at Resen i disse Aar stod i nøje Forbindelse med Waldkirch, dels endelig, at der til Slut i Bogen findes en rettende Tilføjelse af historisk Indhold, der baade ved sin tunge, ubehændige Form og sit nøje Kendskab til Enkeltheder i ældre dansk kirkelig Litteratur peger mod Resen som Forfatteren³.

Ikke mindre i Pagt med Tidens Aand var det, at Resen sørgede for at faa tilvejebragt en Oversættelse af den augsburgske Bekendelse fra 1530. Siden Jørgen Jensen Sadolin 1533 havde udgivet en saadan Oversættelse, var ingen senere fremkommet i Danmark. Da tilmed Sadolins Gengivelse blev anset baade for forældet og mindre tilfredsstillende, kunde der være god Grund til at skaffe en ny Tids Mennesker en anden Fordanskning i Hænde⁴, og til dette Arbejde udvalgte Resen Sognepræsten i Hjørlande *Oluf Jacobsen Kjøbenhavn*, der 1618 udgav:

Den rætte Augszburgiske Confession, Eller
Christelige Trois bekiendelse, som nogle Før-
ster oc Stæder offuerantuordede Stormæctig-

---

arkivet for Nørrejylland). I Juni og Dionys. 1618 paabød Resen paa Landemodet, at alle Præster skulde eje Postillen (Ny kgl. Saml., 4°, 1171).

¹) Kancelliets Brevbøger, udg. af L. Laursen, 1616—20, S. 122. Den rette Ordinans. Kbh. 1617.

²) Kirkehist. Saml. 2. R. II, 398.

³) Smstds. findes den omtalte Anmærkning aftrykt.

⁴) Paa Landemodet Dionys. 1618 fremhævede Resen, at det var »consultum«, om Præsterne havde »Cf. Aug. cum Apologia, editam Danice jam fideliter« (Ny kgl. Saml., 4°, 1171).

ste Keyser Carl den V. vdi den almindelige Richsdag til Augszburg, Aar M. D. XXX. Met sin *Apologia* eller Forsuar, etc. Nylig tilsammen vdsætte paa Danske. København. 1618. 4°. (Salomon Sartor).

Bogen er tilegnet Kansler Christian Friis til Kragerup som den, der i Følge sit høje Embede især havde til Op-gave at beskytte og forsvare »den sande Troens Lærdom og rette Guds Dyrkelse«. Som nævnt havde Resen forsynet denne Oversættelse med en Fortale, dateret den 31. Oktober 1617, hvori han udførligt fremstiller Konfessionens Tilblivelseshistorie. Paa Baggrund af en mørktfarvet Skil-dring af Tilstanden under Pavedømmet, der blev brudt ved Luthers djærve Optræden mod Fornuftens¹ forblindede Trælle, gør han Rede for de enkelte Stadier i Tilvejebrin-gelsen af Confessio Augustana. Indgaaende omtaler han f. Eks. den vanskelige og farefulde Situation, hvori Prote-stanterne — »de arme Folk« — var stedt paa Rigsdagen i Augsburg, og deres Arbejde for at udarbejde Konfessionen, der »ilendes« blev sendt til »deres gode Luther«, der maatte bekende, at »Philippi Stil faldt mildere, end hans grove Pen«, dog var Meningen den samme. Interessant er Resens Syn paa Confessio variata af 1540. Fordi Katolikkerne mente at finde Støtte for deres Transsubstantiationslære i Udgaven 1530, forandrede Melanchton siden med Luthers Vidende Stilen nogle Steder, men dog kun saaledes, at »Hovedmeningen skulde stedse være den samme uden al Underfundighed«. Den ny Udgave blev imidlertid benyttet af dem, der vilde »flikke sig ind under den Augsburgske Konfession«, hvorfra de tidligere var undveget. Derfor blev den første Udgave »mere anset igen« af Hensyn til »Sakra-mentererne« med deres Nestorianisme og Fornuftdyrkelse i Behandlingen af Trosmysterierne¹.

Det er sjældent, at der er Flugt og Fart over Resens

¹) Bl. d—d v.

Prosa, men i denne Fortale mærker man en virkelig con amore-Stemning, og i hans Forfatterskab maa den henregnes til det mest kærnefulde, han har skrevet. Der luer en renlivet Lutheraners Had mod Papisme og Calvinisme, og det er med en aandsbeslægtets Hjertensfryd, at Luthers evangeliske Stordaad er skildret.

Som Prøve paa hans kraftfulde, omend tunge Sprog skal et Stykke om Reformationens Begyndelse meddeles her¹:

»Fornufftens Klogskab haffde forblindit de arme hoffmodige oc giærige Gubber i begyndelsen, siden kom liise oc lyst der til, som bleff vedtagen aff saa mange, Oc det vaar en vaane, bekræfftet lige som met hæffd oc Laasz, Ja met Tyrannj, paa det sidste som ingen kunde ducke op imod.

Disz imellom saae altid nogle Øerene aff Eselet vnder Affguden, Men maatte lade som intet vaar, indtil hin dierffue Luther fick fat der paa, oc vilde icke slippe, førend det maatte omkuld, oc billedet i skarnet, huor igennem hand sølede dem begge siden det vildeste formuen vaar, met anden hielp tillige, huilcken Gud sende hannem skinbarligen der til, som vitterligt er.

Det vaar alt imod Fornufften, men Troens verck alleene, som hand baade randsagede Scriffterne met, effter Guds befalning, oc stolede der paa saa veldeligen, naar alt haab siuntis ellers at være vde, huilcket hand lærde aff samme Ord til met, saaledis til Kundskab oc varactighed, som hannem forøctis der ved jo meere oc mere, aff saadan Guddommelige Krafft som der er hoss altid oc euindeligen.

Ja sligt fandtes icke i hannem alleene, men i alle som trode sammelunde, aff Guds synderlige Naade til den tijds rætte Velsegnelse, saa ingen aff dennem der Troen maatte haffue nogen rum vdi, kunde necte længre, at det haffde sig jo ilde met Pawedommet, oc den Næsevise Fornufftis Briller oc griller, i mange stycker, som dog ellers ingen motte røre ved, thi det hede: *Noli me tangere*, (Lad mig være, kom mig icke fornær) saa ømskindet vaar den hellige Fader, met sine *Prælater*, oc salvede aff Olien, som haffde brudt deris forslagne Hoffueder, at de intet meere kunde taale, dem skulde sigis det ringiste, vden huad de gierne vilde høre, som for er rørt.

Her gick det nu i verck mellom Luther oc dennem, aff Guds synderlige Raad oc Villie, saa de tabte, enten de sende *Eccium*

¹) Bl. b 2 v—b 3.

frem at raabe Skow raab, eller andre, enten de møtte self eller icke, met all deris Practicker oc listighed, enten de lockede eller truede nogle til at forsøge Spillet, oc giøre deris beste, Gud vaar den som regiærede handeln, end ocsaa anlangendis Keyseren self, foruden den gode høyuijse oc saare Gudfryctige Churførste Fredrick, met nogle sine ypperlige gode Mænd, at der kom dennem altid kurre paa traæn, naar de vilde spinde noget, det allersmerste oc subtiligste aff egne Hoffueder imod Guds vijszdom oc hans hellige ord.«

Af selve Jubilæumslitteraturen er allerede Resens Fest-program »Jubilæus Christianus« nævnt. Af ikke ringe Betydning er ogsaa Professor *Kurt Aslaksens* latinske Tale den 31. Oktober 1617, som efter at være blevet gennemset af Holger Rosenkrantz¹, der bestemt tilraadete dens Udgivelse og forsynede Forfatteren med supplerende Oplysninger, udkom 1621 under Titel:

Oratio Theologico-Historica. De Religionis per D. Martinum Lutherum reformatæ origine & progressu in Germaniam & ejusdem in hisce Regnis Daniæ & Norvegiæ, elapso hoc centenario, videlicet ab Anno 1517. ad Annum 1617. . . . recitata in Academia Hafniensi, in Jubilæo Evangelico, Anno 1617. 4°. Hafniæ 1621. (Henrik Waldkirch).

Næste Aar udgav Aslaksen den paa ny i dansk Oversættelse² den »menige Mand til Gavn«. Denne Tale, hvis Udarbejdelse — som det oplyses — skyldtes et Paalæg fra den daværende Rector magnificus (o: Resen) giver et mønstergyldigt Udtryk for Tidens almindelige Opfattelse af Forholdene i Kirken i Senmiddelalderen og den mægtige Forandring, der var indtraadt ved Luthers Virksomhed.

¹) Jvfr. J. Oskar Andersen, Holger Rosenkrantz den Lærde S. 237.

²) Theologiske oc Historiske beskriffuelse om den Reformerede Religion, ved D. Marten Luther. . . . Nu menige Mand til gaffn, paa Danske vdsat, mangesteds forbedret oc formeeret. 4°. Kbh. 1622. (Henrik Waldkirch).

Ejendommeligt er det at se, hvorledes selv en Mand som Kurt Aslaksen, der i sine tidligere Aar i saa høj Grad havde følt sig som Melanchtonianer tilmed med en vis Hældning mod kalvinsk Side¹, nu blander sin Stemme i den strenge Lutherdoms jublende Kor i Lovprisningen af Luther som »electum illud Dei organum«, »alter ille Josua«, etc.². Vigtigere er det dog, at Kurt Aslaksen i denne Tale optræder som en af Grundlæggerne af vor nationale Kirkehistorie-skrivning, idet en væsentlig Del af Talens Indhold bestaar af en Skildring af den kirkelige Udvikling i Danmark i Hundredeaaret 1517—1617. For enkelte Punkters Vedkommende er Aslaksen endnu primær Kilde, ja Førstehaandsvidne, men iøvrigt har han senere med god Grund maattet høre ilde for, at han ikke har arbejdet med fornøden Nøjagtighed og historisk Kritik³. Ikke desto mindre maa det siges, at hans Skildring ved sin Fremkomst afhjælp et virkeligt Savn og sikkert for lange Tider har udgjort et meget benyttet Hjælpemiddel til at sætte sig ind i nyere dansk Kirkehistorie. Værdifuldt var det ogsaa, at der til Talen — baade i dens latinske og danske Form — var føjet en Tidstavle, en kronologisk Oversigt over alle vigtigere Begivenheder inden- og udenlands 1517—1620 saavel i »Kirkekrøniken« som i »verdslige Regimente«.

Resen siger, at Reformationsjubilæet ogsaa blev fejret andetsteds end i København, især i Stiftsstæderne (in quibusdam locis cathedralibus)⁴, men der synes ikke bevaret nærmere Efterretninger herom. Det er muligt, at Jubilæet ogsaa er blevet højtideligholdt i enkelte Skoler. Et Minde herom foreligger maaske fra Herlufsholm i et haandskrevet, latinsk Digt: »De anno Iubilæo, Erroribus inde Papistarum, Ex quibus per Lutherum salvifica deliberatio-

¹) Bjørn Kornerup, Biskop Hans Poulsen Resen I, 299 f., 439 ff.

²) Oratio theologico-historica Bl. A.

³) Kirkehist. Saml. 4. R. I, 21.

⁴) Lutherus triumphans Bl. E 3. Om Festligheder i Norge se Tillæg Nr. 2.

ne, cum nonnullis circumstantiis« ved en vis »*Georgius Marius Malmogius*«, dateret »6. Nov. 1617 hora qvarta«¹. Som en Prøve paa Stilen kan her hidsættes Forfatterens Om- tale af Reformationen i Danmark:

»Tempore forte ipso nostris qvi præses in oris
 CHRISTIADES fuerat de nomine TERTIVS ille,
 Hic ubi Romulli sensisset mille Baalis
 Fraudes, fallacesqve dolos et iniqui fulmina Ditis;
 Hos igitur pravos statuit subvertere cultus
 Papismumqve suis templis prohibere sacratis
 Iussit et instituit præconis dogma Lutheri
 Rite repurgatum regni per rura doceri
 Exiliumqve vagum Monachos persvasit adire.
 Quid memorem qvantis sacras ornaverat ædes
 Dotibus, et qvanto veros complexus amore
 Doctrinæ patres, qvanto dignatus honore
 Puri Evangelii Doctores, qvantaqve mentis
 Relligio fuerat, superant² hæc omnia vili
 Hic deprompta stylo tenui mea carmina vena«.

Nævnes kan det ogsaa, at Præsten *Wilhelm Alardus* († 1645), der var en af Holger Rosenkrantz's Korrespon- denter, og som ogsaa stod i brevlig Forbindelse med Hans Poulsen Resen³, i Krempe ved Glückstadt mindedes Re-

¹) Bevaret i Afskrift fra 1732 ved O. H. Møller i Ny kgl. Saml., 4°, 160. Uden at give nærmere Oplysninger om Forfatteren nævner Rørdam (Kbh. Univ.s Hist. III, 311) dette Haandskrift og mener, at her er Tale om en af Studenternes Øvelser paa Universitetet i Festugen i Novbr. 1617. Jeg antager, at Forfatteren er identisk med den »Georg. Ian. Mæreus (Marved)«, som blev immatrikuleret 1613 (Kjøbenhavns Univer- sitets Matrikel, udg. af S. Birket Smith, I, 9). Da vistnok samme Person — »*Georgius Iohannis Marrede*« — 1616 nævnes som Hører paa Herlufs- holm (sst. I, 23), er der maaske snarere Grund til at henlægge Digtet til dette Sted. »Jorgen Jenszen Marffuid« udgav iøvrigt 1621 et Bryllupsdigt til Knud Grubbe til Røgle og Thale Gyldenstjerne: »*Armilla vitæ*, det er Liffsens Armbaandt«.

²) Haandskriftet: *supeperant*.

³) Breve til Holger Rosenkrantz i Kirkehist. Saml. 3. R. VI, passim. Om Forbindelsen med Resen sst. S. 294.

formationen ved nogle Jubelprædikener, som han udgav 1618 i Hamburg¹.

Caspar Bartholins Mindetale paa Københavns Universitet den 18. Februar 1618 blev ligeledes udgivet, tilegnet Christian Thomesen Sehested, under Titel:

De Luthero Panegyricus Ejus cum Elia Propheta comparationem, ac vitam atque res gestas memorabiliores Historicè & Theologicè pertexens Dictus publicè in Acad. Reg. Hafniensi, frequenti literatorum ordinum coronâ circumfusâ, ipso Constantiæ & Concordiæ die, qui Luthero emortualis: Anno Domini M. DC. XIIX: Liberationis ab ultima captivitate Babylonica centesimo primo. 4°. Hafniæ 1619. (Henrik Waldkirch).

Taleren gaar ud fra et Sted hos Melanchton, der først af alle har indført Betegnelsen af Luther som den tredie Elias, og giver iøvrigt ud fra sin egen »særlige Kærlighed til Luther« en Biografi af denne og en Paavisning af hans kirkelige Betydning, idet han aabenbart med stor Flid havde samlet sit Materiale ved en Gennemgang af talrige af Luthers egne og hans samtidiges Skrifter². Typisk for Bartholin som for hele den datidige lutherske Ortodoksi er den stærke Fremhæven af Luther som Profeten, Spaamanden, der havde forudsagt saa mange af de Ulykker, som de kommende Slægtled havde maattet opleve³. Talen er iøvrigt i høj Grad polemisk, bekæmper talrige kætterske Opfattelser og vender sig især med den største Bitterhed mod

¹) Wilhelm Alardus, Jubilæi Evangelici Festivitas. Evangelisches Jubelfest, das ist: Erklärung des LXVI. Psalms Davids in dreien vnterschiedlichen Predigten. Hamburg 1618.

²) Jvfr. de talrige i Marginen tilføjede Kildehenvisninger samt Kildeoversigten Bl. H 3 v.

³) Jvfr. H. Leube, Die Reformideen in der deutschen lutherischen Kirche zur Zeit der Orthodoxie S. 157 ff. C. Bartholin, De Luthero Panegyricus Bl. E 3 v ff.

Kalvinisterne¹. Næst Resens Forherligelse af Luther er Caspar Bartholins Tale maaske det mest højtstemte Udtryk herhjemmefra for Tidens overvældende Kanonisering af den wittenbergske Troshelt, hvis hele Liv var fyldt med Undere, ja hvis Livsværk i sig selv er et eneste stort miraculum².

Det lutherske Reformationsjubilæum gav Genlyd viden omkring, ogsaa i Modstandernes Kreds. Blandt andet udgav en ret anset Jesuit, Professor i Mainz, Dr. theol. *Adam Contzen* flere Skrifter i den Anledning, hvoraf eet »Jubilum Jubilorum, Jubilæum evangelicum, et piæ lachrymæ omnium Romano-Catholicorum« (1618) blev særlig bekendt³. For at svale de lutherske Kirkers Jubilæumsstemning søger Forfatteren heri at vise, hvorledes hele den protestantiske Verden i det forløbne Aarhundrede havde været Skuepladsen for indbyrdes Stridigheder og Rivninger, som man især kunde se af de Dynger af teologisk Kontroverslitteratur, der var fremkommet i denne Periode. Som Modsætning hertil pegede han paa den faste og enige *ecclesia Romana*. For at give en Forestilling om Forskellen mellem »*catholica constantia*« og »*hæretica mutabilitas*« var der foran i Bogen afbildet en Skuemønt, der symboliserede dette ved paa Adversen at fremstille den uforanderlige Sol (Romerkirken), medens Reversen viste den stadig veksellende Maane (de protestantiske Kirker).

Contzens Skrift blev Genstand for skarpe Angreb fra

¹) Især Bl. B 2, E 3 ff., F v ff.

²) Smstds. F 2 ff. Væsentlig samme Synspunkter udviklede J. D. Jersin i en Tale 1. Novbr. 1621, se J. D. Jersin, *Orationes duæ academicæ*, 1622. Den stærke Kanonisering af Luther er Baggrunden for Dr. Christoffer Dybvads spodske Udtalelser om Luther, der nu hyldes som »*Elias Germanorum ac Deus Septentrionalium*« (*Danske Magazin* 4. R. II, 255).

³) Af lignende Indhold er to andre Skrifter af Contzen: *Chronologia Jubilæi evangelici opposita pijs lachrymis Catholicorum, Moguntiae 1618*, og *Coronis omnium Jubilorum anno sæculari evangelico scriptorum, Moguntiae 1619*.

flere bekendte lutherske Teologer i Tyskland — saaledes udtalte Polykarp Lyser (II), Samuel Huber og flere andre sig imod det. Ogsaa i Danmark vakte det Opsigt, og meget passende var det derfor, at *Ole Worm* valgte Contzens Skrift til Emne for den Tale, han skulde holde den 31. Oktober 1618. Ogsaa denne Tale foreligger trykt:

Jubilum Evangelicum à crocodilinis lacrymis Adami Contzen Jesuitæ Moguntinensis in anniversaria πανηγύρει evangelicâ celebratâ in Regiâ Danorum Academiâ prid. cal. Nov. Anno 1618 liberatum. 4°. Hafniæ 1619. (Salomon Sartor).

Talens Maal er angivet med Titlen. Det er skarpe Ord, den brave Læge og Oldforsker her fører i Munden, og han kan i saa Henseende kappes med den bedste teologiske Kamphane fra Datiden. Allerede de indledende Bemærkninger er ret betegnende, idet Worm erklærer, at det ikke er hans Hensigt enkeltvis at ville gennemgaa hele Contzens af Løgne, Gudsbespottelser og Taabeligheder fuldstoppede Skrift — det var jo blot at ville rense en Augiasstald og at øde den kostbare Tid. Nej, han vil alene holde sig til Fortalen i det omtalte Skrift af Contzen for i al Korthed med sin lille Strigle at aftørre hans »Krokodilletaarer«¹. Punkt for Punkt gennemgaar Worm derpaa Jesuiterpaterens Sætninger og søger at gendrive dem. Som Helhed maa det vistnok siges, at Worm er stærkere i de heftige Beskyldninger og grovkornede Skældsord overfor sin katolske Modstander end i selve Bevisførelsen. Selv har han dog aabenbart været saare veltilfreds med sit Arbejde, som det fremgaar af hans sammenfattende Slutningshenvendelse til Tilhørerne, hvor han stolt peger paa Resultatet af sin Tale: I kan nu selv se, højtærede Tilhørere! hvorledes der i alle disse jesuitiske Taarer er end ikke en eneste Draabe, der ikke smager af

---

¹) Jubilum Bl. A 4 v.

Numismata Danica
Symbola
Evangelici splendoris et Papistici squaloris.

1.

2.

3.

4.

Ole Worms egenhændige Udkast (i Gl. kgl. Saml., 4°, 3119, II) til Skuemønter i Anledning af Reformationsjubilæet. Skuemønterne bærer følgende Indskrifter:

1. Divini æternum splendet lux fulgida verbi. Malach. 4. v. 2. Prov. 3. v. 5. Joh. 17. v. 17. — Veritatis evangelicæ splendor. Hebr. 4. v. 12. Psal. 119. v. 104. — Sermo meus veritas est.

2. Papismi æternum squalor nox lurida cæci. Luc. 11. v. 33. Joh. 3. v. 29. Job. 5. v. 14. — Falsitatis papisticæ squalor. Math. 5. v. 15. Mar. 4. v. 21.

3. Quos pascit verbi sinceri dogmate Christus. 1 Petr. 2. v. 25. Ezech. 34. v. 23. — Christus congregans. Johan. 10. v. 11. Hebr. 13. v. 20.

4. Hos sternunt sævi meretricia pocula Papæ. Anno MDCXVIII. — Papa dissipans. Apocalyps. 17. v. 3. 19. v. 2. 18. v. 2.

Tungens bitre, stinkende Vædske, af Forhaanelser, Gudsbespottelser, Bagvadskelser og Løgne¹⁾!

Forfatterens egenhændige Manuskript til denne Tale er tilfældigvis bevaret²⁾ og viser blandt andet, at Worm havde udarbejdet et Tillæg, der ikke er optaget i den trykte Udgave, »Lapis Lydius Adami Contzii Numisma Romanum examinans«, hvori han udtaler sig om den ovenfor nævnte Skuemønt, som han fandt i høj Grad undervægtig. I Stedet for Contzens foreslog Worm, at der skulde præges en anden Mønt, hvortil han gav flere Udkast, og som f. Eks. paa Adversen havde et aabent, paa Reversen et lukket Evangelium, eller paa Adversen Kristus som den gode Hyrde, paa Reversen Paven som den babyloniske Hore, der dræber Faarene, alt forsynet med passende Indskrifter.

I denne Sammenhæng kan det iøvrigt bemærkes, at Reformationsjubilæet herhjemme 1617 mærkeligt nok ikke — som i Udlandet og ved senere Jubilæer — blev mindet ved Prægning af Skuemønter. Ole Worm har selv i et Brev fra Marts 1618 fremhævet denne Omstændighed, naar han om Jubilæumsfestlighederne i København skriver til sin unge Ven Laurids Mortensen Scavenius, der den Gang opholdt sig i Strassburg: »men vi erkender, at I er os overlegne med Hensyn til Prægning af Mønter³⁾«.

9. Som den mærkeligste litterære Frugt af Reformationsjubilæet herhjemme maa dog endnu omtales et Skrift, udkommet nogle Aar senere, af *Hans Poulsen Resen*:

Lutherus triumphans Jubilæis sanctè continuandis, per Septentrionem, Ipso die Om-

¹⁾ Smstds. Bl. D 3. Ogsaa en anden Universitetsprofessor Claus Plum holdt 1618 3. Juni en »antijesuitisk Tale« (Rørdam, Monumenta II, 718).

²⁾ Gl. kgl. Saml., 4°, 3119, II, Bl. 234 ff.; Lapis Lydius, Bl. 248—52. Jvfr. hertil J. Oskar Andersen, Holger Rosenkrantz den Lærde S. 238—9.

³⁾ Olai Wormii Epistolæ I, 39. Om Medailler og Skuemønter, prægede 1617, se Christian Juncker, Das Guldene und Silberne Ehren-Gedächtniss . . . D. Martini Lutheri, 1706, S. 368—419. Her S. 408—10 om de 4 i Strassburg prægede Skuemønter.

nium Sanctorum qvotannis, Cal. IXbr. inde ab anno D. N. J. C. CIO. IOC. XVII. Religioso indultu S. R. N. P. P. Christiani IV. &c. Ad usum ministrorum V. D. In Regn. Dania & Norvegia &c. Pro grata memoria tantorum beneficiorum, quæ ita continuè præstita sunt Ecclesiæ Christi divinitus, toto seculo priore, annis singulis, cum debita nominis sanctissimi veneratione, de successu insuper perpetuo, usque ad beatam consummationem. 8°. Hafniæ s. a. (Henrik Waldkirch).

Titlen lyder som en Fanfare og ikke uden Grund. I dette Skrift havde Resen samlet forskellige af de Udarbejdelser, som Jubilæumsaaret havde givet Anledning til, saaledes Fortalen til Luthers Postil, Hyrdebrevet fra den 23. September 1617 og hele Programmet »Jubilæus Christianus.« Desuden havde han føjet et nyt Stykke om Luthers Postil til, især om Bucers latinske Oversættelse af denne, aftrykt Luthers Prolog til Postillen, som var udeladt i Udgaven 1617, samt givet en Oversigt over Festens Forløb 1617 i Danmark¹. Langt det største og langt det betydningsfuldeste Afsnit er dog det sidste, som kaldes: »Indicatio eorum, quæ in annuis Jubilæis Evangelicis, per Septentrionem inprimis considerari possunt, ad usum & ædificationem salutarem.« Denne Del af Bogen giver en Oversigt over alle vigtigere Begivenheder i Reformationshistorien, først i den udenlandske (med særlig Fremhævelse af, hvilke Skrifter Luther havde udgivet i det paagældende Aar), der-

¹) Rækkefølgen af de enkelte Afsnit er saaledes: 1) Bl. A 2—A 6 v: Resens Fortale til Udgaven af Luthers Postil; 2) Bl. A 7—B v: De postillis Lutheri majoribus et Latina earundem versione Buceriana, hoc amplius; 3) Bl. B 2—C 2 v: Methodus (parva instructio L.) docens quid in Evangeliiis qværendum, quidue expectandum; 4) Bl. C 3—E 2 v: Jubilæus Christianus (heri er som nyt Bl. C 4—6 optaget Hyrdebrevet af 23. September 1617); 5) Bl. E 3—3 v: Optata executio omnium quæ ita jam præmissa sunt; 6) Bl. E 4—K 8 v: Indicatio.

næst i den hjemlige. Fremstillingen er strengt annalistisk og er helt igennem inddelt efter et stadig tilbagevendende Skema under en ensbygget Overskrift, som for det første Aar tager sig saaledes ud:

Ab anno	ad ann.	Pro an. re-	& Jubi-
Domini	rursus	format.	læo, nobis
1517.	1617.	100.	1.

Bogen slutter med Aaret 1535 og ender paa en saa brat Maade, at man har antaget, at der kun var bevaret defekte Eksemplarer af dette iøvrigt nu yderst sjældne Skrift¹. Dette er dog lidet troligt, da alle de Eksemplarer, man i ældre og nyere Tid har fremdraget baade herhjemme og i Udlandet, ender paa lignende Maade². Man maa derfor snarere formode, at Skriftet er ufuldendt, og at den mærkeligt formløse Afslutning skal antyde, at hele Værket er tænkt fortsat ad Aare³.

¹) Bogen omfatter efter Arksignaturerne Bladene A 1—K 8 v. Fra nederst paa Bl. I 7 og Bogen ud er Teksten trykt med en langt mindre Sats end alt det foregaaende, som om det gjaldt at holde den inden for et bestemt Omfang. Bogen ender saa brat, at Bl. K 8 v er forsynet med en Kustode »Ab an. 1536«. Det maa vistnok derfor anses for blot en Trykfejl, naar Niels Poulsen Schandorph i sin Ligrædiken over H. P. Resen, 1639, Bl. I 3 siger, at »Lutherus triumphans« gaar indtil 1545. — Jvfr. Kirkehist. Saml. 4. R. I, 40, 55 og Chr. Olivarius, De vita & scriptis Pauli Eliæ Bl. A 5 v.

²) Eksemplarer i Königsberg og i Uppsala ender begge endnu tidligere.

³) At der virkelig skulde være kommet en saadan, nu tabt, Fortsættelse 1636 (for 1536), er en Mulighed, der ikke helt lader sig afvise. En samtidig Nedskrift (Gl. kgl. Saml., 8°, 3667) af Resens Synodalmonita fra Okt. 1636 indeholder i hvert Tilfælde følgende, mærkelige Notits: »Non negligendus Jubilæus, qvin celebretur Religiose initio Novembr. etiam juxta recens impressa pro anno currente, sicut toto decennio, juxta Commentarium gravissimum Reverendi Patris Lut. in Genesin, qvem industrii Domini pastores sic revolvant simul, magno suo commodo, inter alia, eo q. indice introducti in rem maximam ejusmodi, per singulos annos compendiose«. Okt. 1637 hedder det dog, at Begivenhederne 100 Aar tidligere skal mindes »sicut ferme consignata sunt« (Ny kgl. Saml., 4°, 1171).

Resen udtaler selv, at hans Hensigt med Bogen var at give Præsterne det fornødne historiske Stof i Hænde, som de skulde anvende i deres Jubelprædikener¹. I god Overensstemmelse hermed ser man da ogsaa, at Resen gentagne Gange paa Landemoderne anbefaler og henviser til sin »Lutherus triumphans«². Et Eksempel paa Bogens Anvendelse har Resen vistnok givet i en Synodaltale fra Oktober 1622, hvori han mindedes, at det ikke blot var 105 Aar siden Reformationens Begyndelse, men ogsaa 100 Aar, siden Luther var vendt tilbage fra Wartburg til Wittenberg³.

Den ensformige, annalistiske Behandlingsmaade i »Lutherus triumphans« virker trættende, og den ofte svigtende Nøjagtighed i Enkeltheder forringer yderligere Bogens Værd som et historisk Skrift. Ikke desto mindre tilkommer der dog denne Bog en ikke ganske ringe Betydning, da Resen heri meddeler Efterretninger fra Kilder, som nu er tabt. Medens hans Meddelelser om den almindelige Kirkehistorie ikke byder noget nyt, da han her væsentlig bygger paa vel kendte Arbejder som Sleidanus' Commentarii, Karions Chronicon, Luthers Skrifter o. l., bliver han for den danske Kirkes Historie i ikke faa Tilfælde primær Kilde for os. Særlig vigtigt er det, at han har benyttet det ældste Bind af den københavnske Universitetsmatrikel, der nu er gaaet til Grunde, og desuden store Dele af den samtidige danske Reformationslitteratur.

Resen siger selv, at denne Oversigt over Reformationshistorien oprindeligt blev foredraget for Studenterne 1596 i Tilknytning til en Gennemgang af Confessio Augustana⁴.

---

¹) Lutherus triumphans Bl. E 3 v.

²) Saaledes 1625 (Dionys.); 1626 (Dionys.); 1628 (Dionys.) i Ny kgl. Saml., 4°, 1171. Ogsaa i sine latinske Bededagsprædikener for 1631 (De tribus versiculis Bl. B 8) henviser Resen paa denne Maade til »Lutherus triumphans.«

³) Smstds. 1622 (Dionys.).

⁴) Lutherus triumphans Bl. E 3 v.

Da Arild Hvitfeldts Frederik I's Historie først udkom 1597, har man derfor ment, at Resens Fremstilling i det væsentlige er en af Hvitfeldt uafhængig Bearbejdelse, selvom det indrømmes, at han kan have benyttet dennes Christiern II's Historie, som netop udkom 1596¹. Det vil være vanskeligt at føre noget afgørende Bevis paa dette Omraade, da man næppe kan faa Vished for, at Fremstillingen i »Lutherus triumphans« ikke er en — i det mindste paa nogle Punkter — gennemarbejdet Redaktion af Forelæsningerne fra 1596. At Resen virkelig skulde have foretaget Ændringer, er ikke usandsynligt, naar man ser, at han udtrykkelig i »Jubilæus Christianus« fra 1617 henviser saa vel til Hvitfeldts Christiern II's Historie som til andre latinske og danske »monumenta«, som Hvitfeldt har efterladt sig². Prøvelsen af Enkeltheder i Skriftet maa iøvrigt henvises til Reformationstidens Historikere. Kun skal det endnu nævnes, at Resens Fremstilling har været stærkt benyttet — og til Tider stærkt omstridt — af de Forskere, som har beskæftiget sig med dette Tidsrums Historie, saaledes af Christian Olivarius³, C. T. Engelstoft⁴, Caspar Paludan-Müller⁵, H. F. Rørdam, som har genudgivet den historiske Del af »Lutherus triumphans«⁶, og af J. Oskar Andersen⁷.

Endnu et Spørgsmaal staar tilbage. Hvornaar er »Lu-

¹) Kirkehist. Saml. 4. R. I, 19.

²) Jubilæus Christianus Bl. A 4. Jvfr. H. F. Rørdam, Historieskrivener Arild Hvitfeldt S. 299. Allerede i sin Parva Rhetorica, 1606, Bl. A 3 v havde Resen m. H. t. Christian III's politiske Kampe sagt: »de quibus narrationes exstant et aliorum et inprimis illustris ac generosissimi nostri Domini Hvitfeldii luculentissimæ.«

³) Chr. Olivarius, De vita & scriptis Pauli Eliæ Bl. A 5 f.

⁴) Historisk Tidsskrift 2. R. II, især S. 14, 84, 545; 3. R. VI, især S. 32, 33.

⁵) Smstds. 3. R. I, 50—52; VI, 314.

⁶) Kirkehist. Saml. 4. R. I, 40—55. Rettelser til Resens Fremstilling har Rørdam givet i sin Kjøbenhavns Universitets Historie I, 540 og i Kirkehist. Saml. 5. R. VI, 151.

⁷) J. Oskar Andersen, Overfor Kirkebruddet S. 95—100.

therus triumphans« udkommet? Da Bogen ikke selv bærer noget Aarstal, har dette været Genstand for Tvivl. I et Hovedværk som »Bibliotheca Danica« (I, 150) opføres den som trykt 1617, men heroverfor har H. F. Rørdam gjort gældende, at den næppe er udkommet 1617, da den i mange Henseender har Karakteren af at være et Erindringskrift ogsaa om dette Aar¹. Heri har han utvivlsomt Ret, ligesom i sin Antagelse af, at den ikke kan være kommet efter 1626, da den nævnes i en Liste fra dette Aar over Bøger, som blev afleveret til Universitetsbiblioteket af Bogtrykkeren Henrik Waldkirch². Derimod har han fuldstændig Uret i sin Formodning om, at to Digte, der findes i Bogen til Forherligelse af Luther, og som er undertegnet *T. B.* og *J. M.*, skulde tyde paa, at Bogen var kommet ca. 1622—23. Rørdam opløser nemlig som »utvivlsomt« disse Forbogstaver som Thomas Bang og Jacob Matthiessen, der blev Studenter 1621, og som 1622 opholdt sig i Professor Jesper Brochmands Hus. Intet kan være mere urigtigt end denne Opløsning. Det er for det første undgaaet Rørdams Opmærksomhed, at disse Digte allerede fandtes i »Jubilæus Christianus« fra 1617³. Endvidere er det en Misforstaaelse at tro, at de stammer fra de ovennævnte, senere saa bekendte Professorer, men de er forfattet af Theodor Beza, hvis Hyldest til Luther derfor ogsaa træffende betegnes som et »trophæum«, og af Johann Major, og beviser saaledes intet med Hensyn til det nærmere Tidspunkt for Bogens Udgivelse⁴. Forøvrigt har Resen antagelig overtaget disse to Digte fra sin gamle Lærer Peder Hegelunds Samling af »Epigrammata«, 1583,

---

¹) Kirkehist. Saml. 4. R. I, 41—2.

²) Danske Magazin 5. R. I, 69.

³) Jubilæus Christianus Bl. C 4.

⁴) Jeg har genfundet Digtene henholdsvis i Theodor Beza, Icones, Genevæ 1580, og i Johann Major, Liber poematum, Editio posterior, Witebergæ 1576, Bl. H 8 v.

hvor de netop findes paa samme Side, anbragt lige under hinanden i samme Orden som siden hos Resen¹.

Spørgsmaalet om Bogens Udgivelsesaar kommer man derimod nærmere ved at undersøge Resens Synodalmonita. Første Gang, »Lutherus triumphans« udtrykkelig omtales, er 1625², men allerede i Efteraaret 1624 henviste Resen paa en saadan Maade til en Bog, hvis Indhold synes overensstemmende med dette Skrift, at der vistnok kun kan være ment dette³. Sandsynligheden taler derfor for, at Aaret 1624 ogsaa er Udgivelsesaar for »Lutherus triumphans«.

10. Som i Tyskland kom ogsaa i Danmark Reformationsjubilæet 1617 — og de talrige Fester, der fulgte i dets Kølvan — til at staa som en officiel Bekræftelse paa den fuldbyrdede lutherske Reaktion. Der er noget symbolsk over, at det var Resen, i sin Person Samlingspunktet for baade Kirkens og Universitetets højeste Værdigheder, der kom til at føre Ordet ved den store Festgudstjeneste i Landets Hovedkirke den 1. November 1617. Det var en Mindefest for Luther, men det var ogsaa en Sejrsfest for hans trofaste Discipel.

Ikke mindre end i Udlandet var Jubilæumsstemningen herhjemme baaret af en fast Overbevisning om, at man i den rene lutherske Lære besad det højest tænkelige Klenodie, den eneste ægte Kristendomsform, og denne Overbevisning var parret med en lige saa bestemt Afvisning af alle andre Retninger. Med en fuldstændig Uful-

¹) P. Hegelund, Epigrammata Philippi Melanthonis selectiora, 1583, p. 73.

²) Ny kgl. Saml., 4°, 1171 (1625 Dionys.): »juxta recens impressa in Luthero triumphante«.

³) Smstds. Jubilæet skal fejres »juxta consignata, qvæ eo faciunt potissimum«. Udtrykket »consignata« bruger Resen jævnlig om Indholdet i »Lutherus triumphans« (jvfr. saaledes dette Skrift Bl. E 3 v og Ny kgl. Saml., 4°, 1171 (1628 Dionys.) »juxta consignata . . . in Luthero ita adhuc triumphante«).

somhed overfor Tanken om, at ogsaa det katolske Kirkesamfund var en Art kristen Søsterkirke, jublede man over Befrielsen fra Mørket i det skændige papistiske Fangenskab, og med lige saa stor Skarphed gjorde man Front overfor »Fornuftens Trælle«, Calvins Disciple. Endvidere bidrog ogsaa i Danmark Reformationsfesterne til at udforme og fastslaa Ortodoksiens Lutherbillede. Paa mønstergyldig Maade var det allerede sket, da Resen i sit indledende Universitetsprogram 1617 havde talt om »magnus ille heros, ingenio summo, præstanti natura, studio & industria admirabili præditus . . . Martinus Eleutherius (sic dictus ex tam libero spiritu) . . . excitatus divinitus«¹, og de Toner, han havde anslaaet, fandt villig Genlyd især hos det yngre Slægtled, hos Mænd som Holger Rosenkrantz, Caspar Bartholin, Ole Worm, Jens Dinesen Jersin² o. fl. a. For dem blev Luther alt og Melanchton næsten intet. Naar Fr. Loofs fremhæver, at det kun er et lidet glædeligt Indtryk, det samtidige Reformationsjubilæum i Wittenberg lader tilbage hos en senere Betragter, saa skyldes dette efter hans Opfattelse især, at Melanchtons Betydning ved denne Lejlighed ganske forflygtigedes, og det eneste Lyspunkt, han i Grunden finder ved »de mere end rigelige« Festligheder, er det, at Græcisten Erasmus Schmid i sin Tale i April 1617 havde berømmet Luthers Medkæmper paa fortjent Maade³. Lignende Betragtninger vil kunne gøres gældende overfor Størsteparten af de Mænd, der førte an i Danmark 1617 ff., men der er dog paa dette Punkt en — og det en meget ejendommelig — Forskel fra Stemningen i Wittenberg. Det bør nemlig ikke glemmes, at netop for den Mand, der fremfor nogen anden havde bidraget til at fremkalde det store Omslag

¹) Jubilæus Christianus Bl. A 3.

²) Dänische Bibliothec II, 148. Om Bartholin og Worm jvfr. foran S. 64 og 66. Jens Dinesen Jersin, *Orationes duæ Academicæ*, 1622.

³) Zeitschrift des Vereins für Kirchengeschichte der Provinz Sachsen, Jahrgang 14, S. 19.

i Tidsaanden, og som selv stod som den ypperste Garant for dette, traadte Melanchton aldrig helt i Baggrunden. Som Vidnesbyrd herom kan det anføres, at netop i disse den svulmende Lutherbegejstrings Aar viste Hans Poulsen Resen en varm Interesse for Udgivelsen og Oversættelsen af Melanchtons »Loci« (af Typen 1535)¹, ligesom han selv udgav et Skrift om disse², i Synodaltaler gennemgik Af-snit heraf³ og indskærpede sine Præster Pligten til at eje denne, i Kirkeordinansen anbefalede, Lærebog⁴. Trods alt bekendte han sig derved til det gamle officielle Standpunkt, som havde været det herskende i Frederik II's Tidsalder, at man paa een Gang vilde holde fast ved den store Dobbeltstjerne: Luther og Philip.

TILLÆG

1.

1617 23. September. Biskop Hans Poulsen Resens Hyrdebrev om Afholdelse af en Mindefest for Reformationens Begyndelse.

Til Grund for Aftrykket er lagt en — som det synes — aldeles samtidig Afskrift (A) i Ny kgl. Saml., 4°, 1177, der bærer Overskriften: »Copia literarum Resenij de anno Jubilæo«. I Gengivelsen er kun Tegnsætningen hist og her ændret og Accentbetegnelsen udeladt. Med A er jævnført en anden, tidlig Afskrift (B) i Kall, 4°, 472, en Afskrift (C) i Langebeks Diplomatarium (jvfr. S. 43) og en Afskrift (D) i Holman Herreds Brevbog (jvfr. Nr. 3). Endelig er Teksten konfereret med Gengivelsen i »Lutherus triumphans« Bl. C 4—6 (L). Ordvarianter, ikke Bogstavvarianter, fra de

---

¹) 1620 kom i Frankfurt a. M. en Udgave af Melanchtons Loci communes, forsynet med et latinsk Digt af Resen. Det er derfor ikke umuligt, at det er ham, der har besørget denne Udgave. 1622 udkom i København en Oversættelse af Melanchtons Loci ved Niels Mikkelsen Aalborg og med det ovennævnte latinske Digt af Resen oversat til Dansk.

²) De locis communibus theologicis Phil: Melanch. et inprimis, quæ ecclesiis in Dania & Norvegia etc. commendati sunt. Hafniæ 1620. (Eneste bevarede Eksempel i Gotha).

³) Ny kgl. Saml., 4°, 1171 (1623 St. Hans; 1628 St. Hans).

⁴) Smstds. (1616 St. Hans; 1620 St. Hans; 1622 Dionys.; 1623 St. Hans).

andre Tekstkilder er anført i Apparatet. — L har til Overskrift: »Fausta Jubilæi Denunciatio unicuique simul cæterorum Episcoporum in Dania«, hvorpaa følger de enkelte danske Biskoppers Navne, derpaa de øvrige ovenfor S. 42 nævnte Personers. C har til Udskrift: »Venerando Capitulo cum Sacrosancto Ministerio apud Nidrosienses in Norvegia, et singulis illic Canonicis verbique divinis ministris, D. et fratribus in Jesu Christo Charissimis — Nidrosiam«.

Salutem in Jesu Christo Domino nostro. Completur, mi frater Charissime, ex Dei gratia singulari, iam ipso die omnium Sanctorum annus Centesimus, et sic jubilæus nobis qvoqve¹, inde ab illo, qvo vir Dei D. Martinus Lutherus primum disputavit theses de indulgentijs, quas ipse divinitus excitatus, pridie ejus, valvis templi arcis Vitenbergæ² affixerat contra Tetzeliū cum imposturis Romanensium. Et propterea id etiam considerans S. R. noster pie ac convenienter, per M. D. Cancellarium³ gratiose libenterqve concessit ac mandavit, ut proximo illo die omnium sanctorum, seu 1. Novemb., post conciones de octo beatitudinibus eodem recte commodatis⁴ etc. fiat solennis gratiarum actio⁵ per omnia pulpita⁶, ob conservatum tam benigne tamqve admirabiliter Dei verbum purum et incorruptum toto tali seculo etc. Atqve hoc ita jussus sum notum facere etiam⁷ reliqvis Dnis Collegis Episcopis, fratribus in Christo Charissimis. Sic⁸ igitur Deo opt. M. propitio faciamus unanimiter illo die nos qvidem cum singulari solennitate haud minus qvam alij, qvi tantopere se gaudent esse hujus veræ Confessionis simul⁹: memores¹⁰ interim, qvod et¹⁰ alias semper, quoties occasio justa offertur ex verbo Dei, qvod tractatur, pro more Christiano (ut¹¹ vel inprimis Dominica proxima statim die secunda mensis ejusdem, de tanta diversitate in ipsis tum ita¹² ad nuptias ejus¹³ invitatis, tum sic præterea discumbentibus etc.)¹⁴ iure meritoqve teneamur¹⁵ pro tanto¹⁶ beneficio Evangelij sic restituti per ministerium Lutheri,¹⁷ ita conservato¹⁷ nobis qvoqve tam diu, grati esse¹⁸ adeo¹⁹ religiose.

---

1) B: qvoqve nobis. — 2) B: Vitebergæ. — 3) L tilføjer: illustrem ac strenuum Equitem Auratum D. Christianum Friis D. de Kragerup, ordinis nostri conservatorem supremum &c. — 4) B, D og L: accomodatis. — 5) L tilføjer: non tantum in hac dioecesi Seelandica, sed etiam. — 6) L tilføjer: tuæ dioeceseos & inspectionis, ut coeterorum simul. — 7) L: vobis. — 8) B: Hic. — 9) L: una. — 10-10) L: istius sicut. — 11) L: ita. — 12) L omitt. — 13) B, C, D og L: ejusmodi. — 14) L tilføjer: qui. — 15) L omitt. — 16) L: tali. — 17-17) L: & sic conservati. — 18) L: simus. — 19) D: adeoque.

Faxit Deus Clementiss., ut hoc tam inæstimabile bonum ac¹ donum ipsius contra omnes insidias Diaboli etiam nobis² sit³ perpetuum ad veram pietatem ac animarum nostrarum æternam⁴ salutem, in diem usque Dni nostri Jesu Christi. Amen. Vale qvam rectissime cum tuis omnibus. Haffniæ XXIII Septembris anno ejusdem⁵ D.⁶ Jesu Christi CIO IO CXVII⁷.

2.

1617 11. Oktober. Biskop Niels Simonsen Glostrup i Oslo til Gejstligheden i Throndhjems Stift.

Som Tekstgrundlag er benyttet en Afskrift i Langebeks Diplomatarium, Norsk Række, (Rigsarkivet), der bærer Paategningen: »ex ipso Orig. vel autogr. Chartaceo, sigillato«, og med Jacob Langebeks Haand: »Af Thrundhiems Stifts Archiv 1750«.

I. N. I.

Salutem in Iesu Christo Domino nostro; Completur fratres mei charissimi, ex gratia Dei singulari, jam ipso die omnium Sanctorum, annus centesimus et sic Jubilæus nobis quoque, jnde ab illo, qvo Vir Dei D. Martinus Lutherus theses contra Indulgentias et Imposturas Romanensium promulgandas, valvis templi arcis Wittebergensis, à Deo singulariter illuminatus, et excitatus foeliciter, magno Spiritu affixerat; huius piâ, et verè christiana consideratione ducta Sereniss. Reg. Majestas, jussit per Magnif. Dom. Cancellarium, Dominum Christianum Frisium, et gratiosè libenterqve concessit, ut proximo instante die omnium Sanctorum, sev 1. Novembris, finitis concionibus de octo beatitudinibus eodem accomodatis rectissimè, fiat solemniss gratiarum Actio, per omnia pulpita, canaturque Te Deum Lavdamus, Qvi tanqvam pater Clementissimus, tam singulariter verbum suum, purum et incorruptum, in hisce Regnis, periculoso elapso tali seculo, conservaverit, et defenderit, contra Sathanæ insidias et machinationes hæresium periculosissimas; Et pia devotio, ad eundem Deum, Dominum nostrum, ut tanto bono, verbo nimium suo, et religione intemeratâ, nobiscum ad finem mundi, et diem restitutionis omnium, cohabitare dignetur; Cum itaqve vos, fratres dilectissimi, etiam de Clementiss. Reg. Maj. volun-

---

1) D: et. — 2) L tilføjer: per septentrionem. — 3) L tilføjer: cum anniversaria quoque recordatione. — 4) L omitt. — 5) B omitt. — 6) D: domini nostri. — 7) L: M. DC. XVII. og tilføjer: Frater tuus in Domino Jesu Christo. Johan. Pavl. Resenius S. S. — C tilføjer: V. ex animo Johan. Pavl. Resenius S. S. — D: Joh. Pauli Res.

tate commonefacere jussus sim, agite, in timore Domini, annum nostrum verè jubilæum, magnâ cum solemnitate celebremus, solventes Deo vota nostra, pro tam clementer conservata Evangelii Luce, et orantes animitus, unanimis votis, velit eandem nobis in hisce Regnis, ita conservatam ad seram posteritatem transmittere, in nominis sui Sanctissimi gloriam Ecclesiæ ædificationem et multorum salutem sempiternam Amen. Benè et foeliciter valete. Dabantur Aslojæ 11. Octob. Anni 1617.

Nicolaus Simonis

Glostrupius S. A. H.

m. p. p.

Opskrifften: Reverendis, Clarissimis et doctissimis viris Dnis Canonicis, Præpositis et Pastoribus in Dioecesi Nidrosiensi, dominis et fratribus in Christo charissimis S P D N. S. G.

Throindhiem citò

citò. citò.

(L. S.)

in tergo: Att denn første Prest vdj Sticktedt bryder Breffuedt, Och Sennder thet till sinn neste Naboe, rectâ till Throindhiem, vdschriffuendis enn Copia, och denn omsender till the omliggende Pastores.

er skied som foreskreffuit star

E L past. Opdal¹.

Then 24. Octobris er dette fuldkommit, som befalet er, och breffuet strax send til Provisten Hr. Christoffer Paaske paa Medelhuß.

Nic. Petri B.

past. Størensis².

Anno 1617. 24. Octobr. om afftenen er dette breff lest oc paa-skreffuitt paa Melhus

Christopher

Paaske³ Egen handt.

---

¹) Sognepræst i Opdal Erik Lauritsen (Blix) († 1633). (Jvfr. A. Erlandsen, Biographiske Efterretninger om Geistligheden i Thronhjems Stift S. 167).

²) Niels Pedersen Balg († 1632), Sognepræst i Støren (Erlandsen, anf. Skrift S. 187, jvfr. S. 188).

³) Christopher Lauritsen Paaske († 1625), Provst og Sognepræst i Melhus (Norsk Slektshistorisk Tidsskrift II, 191).

3.

1617 13. Oktober. Biskoppen i Ribe Iver Iversen Hemmet til Provsten i Holmans Herred Bernt Berntsen Fahlenkamp i Pjæsted.

Original med Biskoppens egenhændige Underskrift i Holman Herreds Provstearkiv (Landsarkivet i Viborg).

S. in filio Dei.

Reverende vir frater in Christo Iesu colende non ignoras me in visitatione mea hoc anno in Ecclesijs vestris¹ admonuisse, hunc annum esse à Luthero periodicum et vt vocant Iubilæum. Opportunè igitur sunt mihi oblata literæ clarissimi D. D. Iohannis Resenij cuius hæc est formula.

[Her følger Afskrift af H. P. Resens Hyrdebrev af den 23. September 1617; jvfr. Tillæg Nr. 1].

Quare rogo velis pastores tuos hac de eadem re extemplo admonere, vt fiant gratiarum actiones in omnibus Ecclesijs et pia fundantur vota, pro conservatione ejusdem doctrinæ et lucis in patria nostra et vicinis Regnis et ducatibus accensæ. Centesimas enim periodos esse Regnis, Rebuspublicis et religioni fatales, ostendunt historiarum monumenta, vt in imperio Salomonis, Nabunassonis, Augusti, Caroli Magni, Henrici Aucupis, Conradi Franci, Conradi Suævi, in religione Elias et Elisæus ad annos centum rexerunt Ecclesiam, postea facta est dissipatio decem tribuum. Tempore Noæ ad pænitentiam concessit Deus mundo annos 120, sed propter peccata decurtati circa centesimum abrumpuntur, irrumpente diluvio etc. Et certè non sine mysterio longitudo atrijs centum erat cubitorum, sic erat longitudo et latitudo templi cubitorum centum. Ezech. 40. Exod. 26.

Serva Deus verbum tuum,
Et frange vires hostium,
Qui filium tuum suo
Turbare conantur throno.

Qua de re etiam auditores admonere operæ est precium. Propter nimiam festinationem hic figo anchoram. Vale Ripis Cimbrorum 13 8br. 1617.

T. Iuarus Hemmettæus
S. R. m. m.

---

¹) Efter en sst. bevaret Skrivelse af 4. September 1617 fra Biskoppen var Visitatsen i Holmans Herred iøvrigt netop ansat til den 13. Oktober.

4.

1617 1. November. Takkebøn for Reformationens Velsignelser.

Til Grund for nedenstaaende Aftryk af Jubelbønnen er lagt Teksten (B) i »Nogle Bøner« 1637 (jvfr. ovenfor S. 48), da Retskrivningen her er mere overensstemmende med det 17. Aarhundredes Skik end i den løsere Afskrift fra det 18. Aarhundrede (A) af den *oprindelige* Bøn i Ny kgl. Saml., 4°, 1171. Ordvarianter, men ikke ortografiske Varianter, er under Teksten meddelt fra A og C (Afskriften i Holman Herreds Provstebog). Desuden er Teksten jævnført med Gengivelsen i Alterbogen af 1652 (D), fra hvilken senere Ændringer ogsaa er optaget i Apparatet.

¹Vor Jubil Bøn, Aarligen i Danmarck oc Norrige, etc. paa den 1. Novembris i synderlighed at bruge, til en Christelig Amin-delse, om den store Velgierning, som Gud Allermæchtigste for saa længe offuer hundrede Aar, fra den Dag, bevijste sin Kircke oc Meenighed, ved D. Marten Luther, oc hans tro tieniste i den sande Evangelij Lærdom, end ocsaa disse Riger oc Land, til ævig Gode oc Salighed¹.

O Aldmæchtige Barmhiertige² Gud oc Fader, wi dine arme Børn, tacke dig ³aff inderste Hierte³, at du oss saa Naadeligen haffuer opholdit til denne dag, met dine mangfoldige Velgierninger, oc besynderligen, at du haffuer⁴ giffuet oss din Søn vor eeniste Midlere, som stedtze hafuer samlit sig, ved⁵ den hellig Aand, en hellig⁶ almindelig Kircke oc Meenighed, i huilcken dit Allershelligste Naffn retteligen kunde kiendis oc dyrkis, vdi den sande Tro til⁷ Salighed. Huor til du saa vnderligen haffuer hiulpit altid alle dem, som dig retteligen vilde bekiende, oc ey modvilligen forskiude saadan din Faderlige naade oc barmhiertighed. Huilcket du oc synderligen hafuer ladet paakiende, der du nu for ⁸tiffue (21. 22. 23. 24. etc.) oc hundrede Aar siden⁸, vdfrijde din Christne Kircke, aff det Papistiske Fengsel oc Mørcke, oc lodst saa mildeligen igien optendis, dit sande Evangelij Liuss, ved din tro Tienere, D. Marten Luther, oc andre som hannem retsindeligen ⁹haffue efterfuldt⁹, i dit hellige oc salige Ord, saa vel i disse Riger oc Land, som andensteds vjt oc bret, her omkring. Det er jo synderligen at tacke dig for, O

¹⁻¹⁾ udeladt i A og erstattet af: Precationis formula ab Episcopo missa. C: lidt forkortet Overskrift. D: Alle Helgens Dags Bøn, eller Jubel Bøn. — ²⁾ Udeladt i C. — ³⁻³⁾ A: hierteligen. — ⁴⁾ A: oss haver. — ⁵⁾ D: udi. — ⁶⁾ Udelades i A. — ⁷⁾ C: oc. — ⁸⁻⁸⁾ A: heele Hundrede Aar siden. C: eet (tu eller try etc.) oc hundrede Aar. D: 100 oc etc. Aar. — ⁹⁻⁹⁾ A: efterfulde.

Naadige Fader, thi det er alt din¹ barmhiertighed, vor Gud oc Herre, at wi icke slet bleffue² i saa maade omkomne oc ødelagde i vore synder oc Vildfarelser, oc det er jo din Vsigelige Godhed, at du saaledis ³vilde endnu³ besøge oss met dit klare Liuis Skjn, til Liff oc Salighed, i denne siste Verdens Tid, oc for din Søns ærefulde Tilkommelse til den yderste Dag. Ah, huad vaare wi vdi stor Blindhed i alle stycker, hiulcket wi da først kunde kiende, oc ret skjøne paa, der wi komme til dit sande Liuss igien, som end nu saa naadeligen liuser for oss, at føre vore Fødder i⁴ alle bestillinger, jo mere oc mere, paa fredsens Vey, at wi⁵ skulle saa tiene dig⁶, met fryd oc lyst, i Hellighed oc Retfærdighed, alle vore Liffuis Dage. Loffuet være⁷ Gud, som lodst oss ⁸ikke længer være⁸ vnder Mørckhedens mact, oc i dine oc vore Fienders snare oc Garn. Benedidet være HERREN, som sende oss sin⁹ hielp aff det Høye, oc drog oss aff saa ¹⁰meget Vand¹⁰, HERRENS vor Guds Nafn være velsignet derfor i all Ævighed. Saa fryder eder for HERREN alle Land, siunger hannem ære oc prijs tillige, berømmer oc lofuer saadan hans Godhed til ævig Tijd; ja enhuer sige¹¹ for sig: Min Siæl nu loffue¹² Herren, oc alt det i mig er, hans hellige Naffn, oc min Aand glæde¹³ sig saa inderligen vdi¹⁴ Gud min Frelser, thi hand haffuer giort mig saa store ting, ved sin Mæctighed, oc for sit hellige Naffns skyld, Gud giffue mig sin Naade der til, at jeg for sligt kand findis hannem tacknemmelig alle mine Liffs Dage.

Her lader oss¹⁵ ferner bede alle tilsammen, at den gode Gud vil¹⁶ bekræfte det, som hand saa Naadeligen¹⁷, begynt oc til disse, nu vdi ¹⁸tiffue (21. 22. 23. 24. etc.) oc hundrede Aar¹⁸ haand-hæfuit haffuer saa vnderligen, for sin hellige Kircke oc Meenigheds skyld, at hand endnu saaledis vil mildeligen¹⁹ bevare oss sit hellige Ord, oc de høyværdige Sacramenter, i deris rætte Mening oc brug, oc begaffue sine Ords Tienere, der til, met sin gode Aand, som kand altid føre dem paa²⁰ rette Vey. O kiere Fader, bevar oc beskærm endnu fremdelis vor Allernaadigste Herre oc Konning, Konning Christian den Fierde²¹, vnder din Naadis

1) C tilføjer: aff. — 2) A: blive. D: bliffve. — 3-3) C: endnu vilde. — 4) A: og. — 5) A tilføjer: dig. — 6) Udeladt i A. — 7) C tilføjer: derfor. — 8-8) A: ikke vere saa lenger. — 9) C: den. — 10-10) A: megen vaande. — 11) A: siunge, med overskrevet: sige. — 12) C: loffuer. — 13) C og D: glæder. — 14) C: i. — 15) A tilføjer: nu. — 16) A: ville. — 17) A tilføjer: hafver. — 18-18) A: gandske Hundrede Aar. C: it (2. 3. etc.) oc Hundrede Aar. D: hundrede oc etc. Aar. — 19) Udeladt i A. — 20) A tilføjer: den. — 21) D: Friderich den III.

gode oc faste Beskyttelse, imod ald bedrægerij, list oc wlycke, met sine ¹Riger oc Land¹, vdi huilcke din Christne Kircke saa vel beskærmis oc forfremmis, dit allerhelligste Naffn retteligen til ævig Loff, Prjss oc Ære. ²O kiere Gud, beskerm altid vor naadige vdvalde Printz oc Herre, Hertug Christian, met sin elskelige³ *Princesinne*⁴, ⁵*Magdalena Sybilla*⁵, ⁶saa ocsaa sin højborne⁶ Herr Broder, Hertug Frederich, Oc de andre Kongelige Børn, Samt det gandske Kongelige Huss oc Forvante, oc vnd dem dagligen at forfremmis i din sande Fryct, Vijssdom oc Naade, hoss Gud oc Menniskene²: Som det ⁷ocsaa merckeligen oc vel begynt er, oc drifuis stedse saa flitteligen². Den store Raads ⁸Engel, Raadføre altid disse Rigers høyvjse Raad⁸, met meenige Ridderskab oc Adelskab⁹, oc huer som høye Embeder, eller¹⁰ nogen synderlig Bestilling¹¹ haffuer fore at staa, at alting maa skee den Christne Kircke til gode, oc disse Riger oc Land til Velfærd oc Rolighed. O Hierte kiere Fader, ¹²forlad oss Naadeligen alle vore Synder¹², bevar oss alle tillige i den sande Tro oc met en god Samvittighed, at ¹³maa ¹⁴tæncke, tale¹⁴ oc giøre, alt huis dit Hellige Naffn¹³ kand komme til Ære, oc oss huer for sig, til vor Siæls ævige Salighed. Der til giffue oss Gud allesammen sin hellig Aand, for JESu Christi vor HERRis skyld, AMEN.

---

¹⁻¹) A: Lande og Riger. — ²⁻²) I D erstattet med: Voris Naadigste Dronning SOPHIA AMALIA huile under den højestis beskærmelse, oc forbliffve under den Almættigstis skygge. Lius din Fred O GVD offver voris unge Herre oc Printz Her Christian, saa oc de andre Kongelige Børn voxe oc tiltage udi Alder Vjssdom oc Naade hos GVD oc Menniske. I C sammentrængt til: med sin Høybarne Her brødre Hertug Friderich och hertug Vldrich. — ³) A: Høyborne. — ⁴) A: Førstinde. — ⁵⁻⁵) Udeladt i A. — ⁶⁻⁶) A: og. — ⁷) A: saa vel og. — ⁸⁻⁸) C har glemst dette. — ⁹) C tilføjer: disligist Danmarckiss Rigis Raad. — ¹⁰) A: og. — ¹¹) A: bestillinger. C: embed och bestilling. — ¹²⁻¹²) Udeladt i A. — ¹³⁻¹³) C: saa wy med en god samvittighed. — ¹⁴⁻¹⁴) A: lefve, lide.